

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М..

«_____» _____ 2020р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
на тему:

Феномен «темного» туризму

Виконавець: здобувач вищої освіти 212М групи

Бондарук Дар'ї Володимирівни

Науковий керівник: д. геогр. н., професор кафедри міжнародного туризму та країнознавства **Вишневський Віктор Іванович**

Нормоконтролер: к. геогр. н., доцент кафедри міжнародного туризму та країнознавства **Борисюк Оксана Анатоліївна**

Київ 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародного туризму та країнознавства

Спеціальність: 242 «Туризм»

ОПП: «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.

«____» _____ 2020р.

ЗАВДАННЯ НА ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Бондарук Дар'ї Володимирівни
(прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)

1. Тема дипломної роботи: «Феномен «темного» туризму», затверджена наказом ректора № 1870 /ст від «01» жовтня 2020 р.
2. Термін виконання роботи: «05» жовтня 2020 р. по «21» грудня 2020 р.
3. Вихідні дані до роботи: дослідження має теоретичний і практичний характер, виконане на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували різноманітні аспекти темного туризму.
4. Зміст дипломної роботи:
РОЗДІЛ 1.. Сутність «темного» туризму
РОЗДІЛ 2. Сучасний стан «темного» туризму у світі
РОЗДІЛ 3. Проблеми і перспективи «темного» туризму в Україні
ВИСНОВКИ
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
ДОДАТКИ

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу:
Рис.1.1. Багатогранна модель вражень відвідувачів; Рис.1.2 Спектр темного туризму; Рис.1.3. Спектр темного туризму по типам; Рис.1.4. Будинок Альторпа; Рис.2.1. Табори смерті Польщі; Рис.2.2 Ворота Освенцима; Рис.2.3. Залізнична дорога Освенцима; Рис.2.4. Кількість відвідувачів меморіалу і

музею Освенцим за 2001-2019 рр.; Рис.2.5. Топ 10 країн по відвідуванню Освенцим за 2019 рік; Рис.2.6. Кількість відвідувачів концтабору Майданек за 2017-2019 роки; Рис.2.7. Камені пам'яті; Рис.2.8. Кількість відвідувачів будинку Анни Франк за 2017-2019 роки; Рис.2.9. Топ 5 країн, які відвідують будинок Анни Франк; Рис.2.10. Кількість відвідувачів Меморіалу жертвам голокосту в 2014–2019 рр.; Рис. 2.11. Кількість відвідувачів Лондонського Таера за 2015-2019 роки; Рис.2.12. Кількість відвідувачів Колізею за 2015 – 2019 роки; Рис.2.13. Затонулий лайнер Коста Конкордія; Рис. 2.14. Катакомби в Парижі; Рис.2.15. Кладовище Пер-Ляшез; Рис. 2.16. Костниця в Седлеце; Рис.2.17. Топ 10 «темних» дестинації по Європі; Рис.2.18. АЕС Фукусіма; Табл. 2.1. Вартість екскурсій об'єктів «темного» туризму в світі; Рис. 3.1. Динаміка туристичних прибуттів у Зону відчуження в 2015-2019 рр.; Рис.3.2 Розподіл відвідувачів зони відчуження за країнами за 2019 рік.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Проаналізувати літературні та інші джерела з проблеми дослідження.	05.10 – 10.10 2020 р.	виконано
2.	Обґрунтувати об'єкт, предмет дослідження, сформулювати завдання і мету. Написати вступ.	11.10 – 16.10 2020 р.	виконано
3.	Проаналізувати різноманітні джерела інформації щодо теоретичних аспектів культурно-пізнавального туризму. Написати перший розділ.	17.10 – 02.11 2020 р.	виконано
4.	Дослідити сучасний стан «темного туризму у світі». Написати другий розділ...	03.11 – 13.11 2020 р.	виконано
5.	Проаналізувати проблеми та накреслити перспективи «темного» туризму в Україні. Написати третій розділ	16.11 – 20.11. 2020 р.	виконано
6.	Узагальнити результати проведеного дослідження, сформулювати висновки.	23.11 – 30.11 2020 р.	виконано

7.	Підготувати реферат.	23.11 – 26.11 2020 р.	виконано
8.	Підготувати доповідь на попередній захист, розробити демонстраційні матеріали.	26.11 – 30.11 2020 р.	виконано
9.	Провести роботу над зауваженнями після попереднього захисту дипломної роботи.	01.12 – 11.12. 2020 р.	виконано
10.	Захист дипломної роботи.	22.12.2020 р.	

7. Дата видачі завдання: «05» жовтня 2020 р.

Науковий керівник дипломної роботи _____ Вишневський В. І.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Бондарук Д.В.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Феномен “темного” туризму»: сторінок роботи та сторінка додатків, рисунок, використаних джерел.

Об’єкт дослідження – сутність «темного» туризму.

Предмет дослідження – розвиток «темного» туризму в Україні та світ.

Метою виконаної роботи є встановлення сутності «темного» туризму та чинників його поширення.

Методи дослідження. У даній роботі були використані наступні загальнонаукові методи дослідження: історичний, статистичний, картографічний, а також, аналіз, спостереження, порівняння, опис, абстрагування та узагальнення.

Інформаційними джерелами виконаної роботи були наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували дане питання, статистичні дані, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна роботи полягає у встановленні сутності “темного” туризму, а також чинників його поширення.

Результати цієї роботи можуть бути використані українськими туристичними компаніями при створенні нових туристичних маршрутів. Теоретичні положення роботи можуть бути використані при розробці курсів «Основи туризмознавства», «Географія туризму», «Країнознавство», «Туристичне країнознавство», «Організація екскурсійної діяльності».

ЗМІСТ

Вступ	7
РОЗДІЛ 1. Сутність “темного” туризму	9
1.1. Історія появи “темного” туризму	9
1.2. Сучасний зміст “темного” туризму	12
1.3. Види “темного” туризму	16
Розділ 2. Сучасний стан “темного” туризму у світі	25
2.1. Відомі об’єкти “темного” туризму	25
2.2. Фірми і пропозиції “темного” туризму	62
РОЗДІЛ 3. Проблеми і перспективи “темного” туризму в Україні	66
3.1. Об’єкти “темного” туризму в Україні	66
3.2. Організація подорожей до об’єктів “темного” туризму в Україні	75
3.3. Перспективи “темного” туризму в Україні	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84

ВСТУП

Щороку мільйони туристів по всьому світу вирушають у місця та пам'ятки, які історично пов'язані зі смертю і трагедією. Цей вид має назву «темний туризм», який нині являє собою один із найновіший та найпопулярніших туристичних напрямів.

Людям завжди було цікаво подивитись на криваві видовища, наприклад гладіаторські бої в Стародавньому Римі, публічні страти в Лондоні в XVII ст., кориду в Іспанії. Одним з найдавніших місць для паломництва, що були пов'язані зі стражданнями та смертю, можна вважати вулицю Віа Долороза – маршрут у Старому Єрусалимі, яким, згідно з переказами, пролягав шлях Ісуса Христа до місця розп'яття.

Однак тепер напрямок темного туризму отримав потужний поштовх до розвитку. Останніми роками всілякі фільми жахів, містичні комікси або фантастичні книги притягують багатомільйонну аудиторію. Це свідчить про те, що людям все ще подобається спостерігати за чимось страшним та містичним. Після телесеріалу "Чорнобиль" від американського телеканалу НВО, кількість відвідувачів зони відчуження почала невпинно зростати. Тепер це один із найпопулярніших темних маршрутів у світі.

Існує думка, що відвідування таких місць навіть корисно: вони допомагають нам винести урок з минулого, а також зрозуміти, що ніхто не вічний, і часу для здійснення добрих справ залишається не так багато. Іншим же туристам просто цікаво побачити місця, про які вони добре чули. Іноді люди навіть і не замислюються, що ця екскурсія належить до темного туризму.

Актуальність роботи обумовлена, з одного боку, великим інтересом до теми «темного туризму» в сучасній науці і в суспільстві, а з іншого боку, недостатнім вивчення цієї теми, адже в порівняно з іншими видами туризму це питання є достатньо новим.

Уперше термін «темний туризм» використали М. Фоулі та Д. Леннон [2] у 1996 році. Під ним вони розуміли мандрівки по місцях трагічних подій. Ф. Стоун

[3] розглядає «темний» туризм як подорож у місця, які пов'язані зі смертю та сумом, а М. Кляп – як різновид туризму, що передбачає переміщення до місць, які пов'язані зі смертю та стражданнями. Окрім самого терміна «темний туризм», до цього феномена застосовувались інші поняття, зокрема «танатуризм» (1996 рік), «темна пляма туризму» (1993 рік), «хворобливий туризм» (2000 рік).

Розгляд питань пов'язаних з даною тематикою носить як теоретичну, так і практичну значимість. «Темний» туризм, будучи невід'ємною складовою частиною туристичної галузі, має свої характерні особливості, в тому числі і в розвитку. Актуальною проблемою темного туризму стають значні зміни в галузі, які визначають подальший стан цієї ніші туристичного ринку. Тому, тема даного напрямку в туризмі дуже актуальна на сьогоднішній день.

Об'єкт дослідження – сутність “темного” туризму.

Предмет дослідження – розвиток “темного” туризму в Україні та світ.

Мета дослідження – встановити сутність “темного” туризму та чинників його поширення.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ

1.1 Історія появи «темного» туризму

Свідомість суспільства знаходиться під впливом багатьох процесів. Це, у свою чергу, впливає і на їх вибір місця подорожі, а відповідно на всю туристичну сферу. Деякі виробники туристичного продукту пропонують активний відпочинок, який супроводжується багатьма атракціями з наявними гострими відчуттями. Саме тому популярністю серед туристів користуються екстремальні та нетрадиційні види туризму. Одним з таких є «темний» туризм.

«Темний» туризм (анг.«dark tourism») має й інші назви: чорний туризм, похмурий туризм, скорботний туризм, танатотуризм. Все це різновид туризму, який пов'язаний з відвідуванням кладовищ та захоронень, місць катастроф, стихійних лих та масових смертей людей, а також місць, пов'язаних з містикою.

Сам термін «темний туризм», вперше було вжито в журналі "International Journal of Heritage Studies" в 1996 році Дж. Ленноном і М. Фолі, двома дослідниками з Каледонського університету Глазго, Велика Британія.

Але у 2000 року вони випустили книгу «темний» туризм. Дж. Леннон відгукувався про дане поняття, як про жахливий «фактори тяжіння». «У людей є якийсь захоплення творити зло. Це неймовірно страшно, але все-таки воно притягує», говорить професор.

Тобто, розвиток «темного» туризму пов'язане з непереборним інтересом людей до історії і з кожним роком набирає обертів. Люди готові платити чималі гроші, щоб відвідати ті місця, де раніше відбувалися якісь страшні події. Під «темним» туризмом, на думку авторів розуміється відвідування місць трагічних подій, наприклад, поїздка в Освенцим, до місць історичних битв, таких як Босворт і Геттисберг, або відвідування місць злочинів (наприклад, Джека Різника в Уайтчепелі). Гладіаторські бої в Стародавньому Римі, відвідування середньовічних публічних покарань (спалювання на багатті, повішення, колесування), візити в

морги, які були популярними в Парижі в ХІХ ст.. Це все може служити прикладами ранніх форм "похмурого" туризму [1].

На думку Дж. Леннона і М. Фоулі, головною умовою для існування «темного» туризму є глобальні комунікаційні технології, тому що вони грають важливу роль в створення первинного інтересу до похмурих дестинацій [2].

Професор університету Стратклайд у Глазго, Великобританія, Тоні Сітон, автор книги «Танатотурізм: гід по темряві», теж намагається розібратися в природі «темного» туризму. Він визначає танатотурізм як «подорож до якогось місця, повністю або частково мотивоване бажанням символічної зустрічі зі смертю, зокрема насильницької». Саме слово "танатос" походить від давньогрецької, що в перекладі означає "смерть". Тобто визначення, яке дає Т. Сітон зосереджується виключно на мотивації туристів, а не на особливостях місця призначення (як у Дж. Леннона і М. Фоулі).

На думку Т. Сітона існує п'ять можливих видів темної подорожі:

1. Бути свідками публічних інсценувань смерті;
2. Бути свідком повторних інсценувань смерті;
3. Подорож до місць індивідуальних або масових смертей;
4. Побачити символічні уявлення про смерть;
5. Подорож до меморіалів або місць для інтернування [3].

Російські дослідники теж намагаються дати визначення цьому явищу. Наприклад, Е.В. Бугрій характеризує «темний» туризм як специфічний вид туризму, що має на увазі відвідування кладовищ і поховань, поїздки в місця катастроф (екологічних або техногенних), стихійних лих і масової загибелі людей [4].

Отже, було доволі багато дискусій щодо того, що собою являє собою «темний» туризм, частково через фрагментацію досліджень, пов'язаних з використанням різних термінів, наприклад: «танатотурізм», «траурний туризм», «туризм горя» і «туризм болю». Проблема полягає в тому, що створюється враження, що кожен термін і пов'язані з ним дослідження являють собою різні концепції, але це одні і ті самі речі.

«Темний» туризм охоплює в собі деякі аспекти інших видів туризму, таких як: пізнавальний туризм, пригодницький туризм та екстремальний туризм.

Він пов'язаний з культурною спадщиною країни, оскільки він відроджує історію, де трапилися трагедії. Він також відіграє важливу роль у наближенні до минулих подій, обміну інформації та пробудження емоцій з приводу темних сторін історія і людство.

Отже, «темний» туризм можна визначити як підвид пізнавального туризму, адже цей вид туризму, пов'язаний з культурою, і в кінцевому підсумку цей вид туризму включає в себе безліч областей, серед яких мистецтво, наука, історія і т. д. Історія включає в себе соціальні події, які відбувалися в певних місцях і в певний час.

Таким чином, «темний» туризм є фундаментальною частиною пізнавального туризму, так як він об'єднує перераховані вище характеристики. Темний туризм розкриває частина культурної спадщини, яку залишила нам історія. Він спрямований на поширення історичних знань через туристичні об'єкти.

Отже, мотивація подорожувати для цього виду туризму полягає в тому, щоб дізнатися про матеріальне спадщину, мавзолеї, музеї або нематеріальну спадщину, звичаї (від похоронних обрядів до легенд).

Подорож у темні місця мотивуються бажанням туриста реальної зустрічі зі смертю. Людям завжди було цікаво подивитись на криваві видовища. Наприклад, у 1839 році у Великобританії була проведена перша залізнична екскурсія в Корнуолл для відвідування місця проведення страти двох засуджених вбивць. А вже в середині XIX століття британським підприємцем Томасом Куком були влаштовані і проведені перші поїздки туристів на місця боїв часів Громадянської війни в США. А через кілька років після закінчення Кримської війни під керівництвом американського письменника Марка Твена туристи відвідали Севастополь.

У 1937 році в США після трагічної загибелі німецького пасажирського дирижабля «Гінденбург», де загинуло 36 пасажирів, до місця його падіння близько військово-морської бази Лейкхерст, туристичні агентства почали влаштовувати

поїздки туристів [5]. Дирижабль працював на дуже популярному маршруті Європа – США, тому його пасажирський салон завжди був заповнений, а всі квитки розпродавалися наперед. Він став вершиною розвитку світового дирижаблебудування і одночасно перекреслив епоху повітряних суден цього типу.

Отже, виходячи із загальних положення і спираючись на сукупність усіх зазначених факторів, можна дати визначення, що «темний» туризм (або чорний туризм, похмурий туризм, скорботний туризм, танатотуризм) – це вид пізнавального туризму, який передбачає подорож у місця, які якимось чином пов'язані зі смертю, катастрофою або містикою (або, принаймні, з чимось «моторошним»). Він має сильний вплив на наше життя, адже це тісно пов'язано з нашою історією.

1.2 Сучасний зміст “темного” туризму

«Темний» туризм поступово стає все більш популярним. Насправді, ця модна тенденція – лише нова форма вираження самої природи людини. Дослідники по-різному пояснюють, чому людей приваблюють трагічні місця. За однією з версій деякі люди під час екскурсій відчувають почуття емоційного збудження. Інші – навіть ейфорію. Деякі ж туристи просто люблять відчувати почуття страху, а для деякого такі місця приносять відчуття спокою та спокою.

У професора Джона Леннона дещо інша версія: він вважає, що темні місця захоплюють мандрівників здатністю людини творити зло. Він пояснює: "В основі цього лежить наше захоплення здатністю людини творити зло і захоплення смертю. Те ж саме змушувало людей спостерігати за стратами і кривавими битвами. І, звичайно ж, масове відвідування місць, де колись був влаштований геноцид, зовсім не запобігає шанси того, що таке явище як геноцид не повториться "[6].

Важливим питанням, пов'язаним з розвитком похмурого туризму, є мотивація туриста. Можна виділити декілька основних причин інтересу туристів до темних об'єктів :

1) Цікавість. Люди завжди хотіли дізнатися що-небудь нове. Філіп Стоун і Річард Шарплі вважають, що вибираючи місця трагедій люди несвідомо прагнуть споглядати смерть, щоб мати можливість розмірковувати про ній.

2) Пошук новизни. Внутрішня потреба в змінах, зміні обстановки або гострих відчуттів є частиною процесу вибору подорожі. З'являється нове покоління туристів, які випробували на собі більшу частину із запропонованого на ринку туристичного продукту і все ще зацікавлені в пошуку нових відчуттів. Індустрія туризму повинна слідувати цьому бажанню клієнтів і надавати нові грані подорожей.

3) Пам'ять. З найдавніших часів у людей існували різні ритуали, якими люди шанували пам'ять померлих, це не могло не відбитися і на нашому сьогоденні. У кожної культури існують свої власні ритуали поховання і це завжди приваблює туристів не тільки в антропологічних цілях, і так само і з метою висловлення поваги до померлих.

Тисячі людей щороку відвідують могили померлих знаменитостей або склепи з останками знаменитих особистостей. численні меморіали і пам'ятники, що увічнюють пам'ять про померлих людей є ще одним доказом того, як важливо людині пам'ятати своїх попередників.

4) Культурна спадщина. Безліч гробниць, склепів, кладовищ або інших місць поховань занесені до всесвітнього списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Вчені, що досліджують феномен темного туризму Філіп Стоун і Річард Шарплі в своїй книзі «Темна сторона туризму» також припускають, що люди, які мають пряме або непряме відношення до подій, яким присвячені пам'ятки, відвідують їх тому що ототожнюють ці пам'ятки як частина їхнього власного спадщини [31]. Інші ж люди, які не мають ніякого зв'язку з цими місцями, можуть ідентифікувати себе з ними з точки зору симпатії або інтересу до самих подій. Прикладом цього явища може послужити могила знаменитої принцеси Діани. Сьогодні люди з усього світу, які обожають принцесу навіть після її смерті, мають можливість включити в свій тур відвідування цього меморіального комплексу.

5) Роль ЗМІ.

У сучасному світі не можна применшувати роль ЗМІ. Сьогодні люди з усього світу можуть отримувати своєчасну інформацію про важливі світові події, наприклад, про катастрофи або чийось смертях, всього лише натиснувши кнопку. І це не дивно, що туристи прагнуть побувати в тих місцях, які висвітлюють ЗМІ. Також фільмів жахів, містичні комікси або фантастичні книги притягують багатомільйонних аудиторів. На прикладі телесеріалу "Чорнобиль" від американського телеканалу НВО, кількість відвідувачів зони відчуження почала невпинно зростати. Тепер це один із найпопулярніших темних маршрутів у світі.

б) Емоції.

Це найважливіша причина, що змушує людей проявляти інтерес до темних дестинації. «Темний» туризм у першу чергу спрямований на те, щоб викликати у туристів певні емоції. Це може бути як і почуття страху, вдячності чи захопленості.

У 2016 році Пакер і Баллантайн запропонували багатогранну модель вражень відвідувачів, засновану на всебічному огляді досліджень в галузі туризму (рис.1.1).

Рис.1.1. Багатогранна модель вражень відвідувачів

Джерело: [7]

Ця багатогранна модель об'єднує і узгоджує різні аспекти туристичного досвіду в десяти різних типах вражень [7].

Використовуючи цю модель, Д. Лайт передбачає, що емоційні переживання, виділені в моделі, здаються найбільш вивченими аспектами в дослідженнях темного туризму. Вивчення інших аспектів багатогранної моделі, це розуміння

темних об'єктів спадщини, а також поліпшення контексту допоможе розвинути більш повні знання про роль темного туризму у світі [8].

Як особливий тип темних туристичних об'єктів, місця після лих мають візуальні і символічні елементи, такі як обрушені будівлі і останки жертв, які можуть викликати негативні емоційні реакції. Наприклад Чорнобиль, Фукусіма, Концентраційний табір Освенцим, поля смерті в Камбоджі.

І звідси випливає проблема цього виду туризму, яка полягає в питанні, наскільки етично відвідувати такі місця в туристичних цілях. Звичайно, люди повинні дізнаватися правду про події. Разом з тим необхідно проявляти повагу до жертв трагічних подій. На жаль, чимало туристів сприймає такі екскурсії як розвага і запросто фотографуються на тлі місць загибелі сотень людей. Тому найголовніше, що можуть сьогодні робити «темні» туристи та фірми, кількість яких постійно зростає, – це проявляти повагу до потерпілих. Експерти відзначають, що головна проблема, що виникла з приходом даного напрямку, – це поєднання інтересу туристів до місць смерті з питаннями етики.

Смерті, катастрофи в туристичній формі стають все більш поширеними, і тому все більше забезпечують потенційні духовні подорожі для турист.

Таким чином, зацікавленість в об'єктах «темного» туризму, можна пояснити такими основними причинами: отримання нових вражень і емоцій; бажання прославити пам'ять загиблих; дослідження нових горизонтів власної держави і світових просторів; бажання дізнатися про нові об'єкти «темного» туризму; почуття патріотизму, почуття обов'язку; авантюризм.

Але все ж «темний» туризм є доволі специфічним видом туризму. Він має свої характерні особливості. Від годиться для обмеженого числа людей, які мають свої специфічні інтереси. Дехто вважає, що це аморально відвідувати місця, в яких постраждали люди. І з цього випливає друга особливість, для задоволення свої потреб туристам часто доводиться відвідувати інші країни, через деякі традиції і закони, певні заходи темного туризму заборонені. Так, звичайно у кожній країні є місця для чорного туризму, але вони не користуються великою популярністю.

1.3 Види «темного» туризму

Американський дослідник П. Стоун склав класифікацію темного туризму в залежності від рівня «темряви».

Спектр темного туризму – це віртуальна система, що дозволяє зрозуміти, чи підійде об'єкт темного туризму до певної категорії (рис.1.2.).

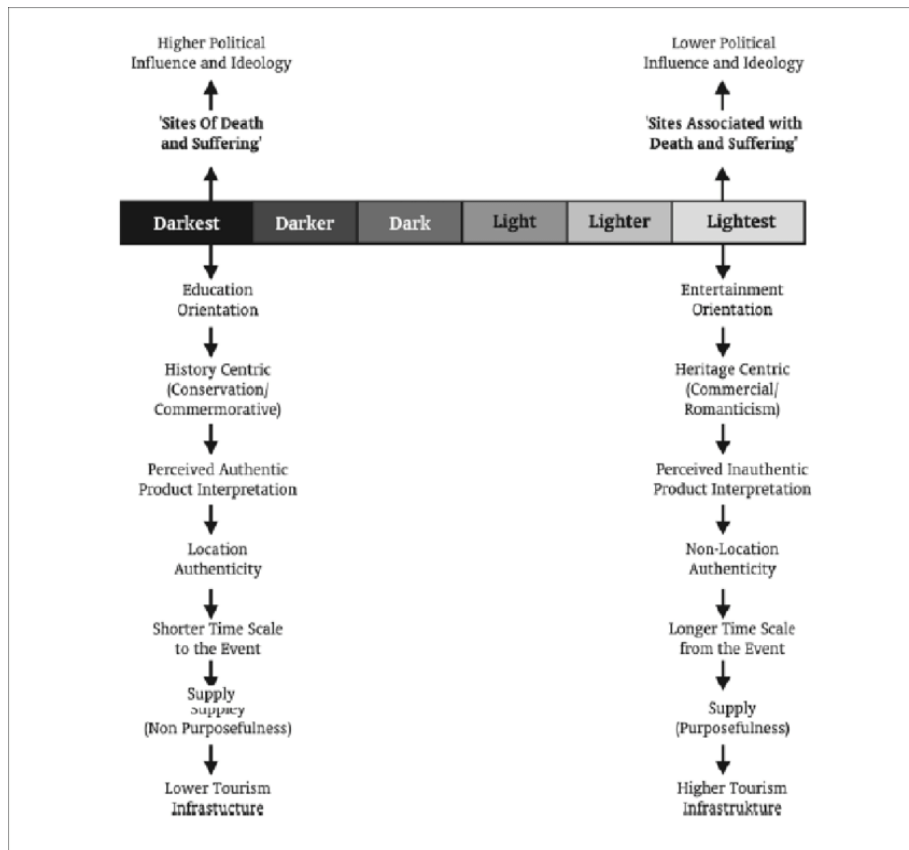

Рис.1.2 Спектр темного туризму

Джерело: [9]

Спектр включає контрасти між локаціями, цілями та уявленнями про справжність атракції. Потім контрасти утворюють шкалу від самого темного до самого світлого, щоб показати, де можна розмістити «темний» туристичний об'єкт.

Темна шкала включає в себе місця смерті і руйнування, характеризується наступними елементами: орієнтація на освіту, історичне тло, достовірність розташування з точки зору реліквій (недоцільність) і обмежена туристична інфраструктура; світліша, пов'язана тільки з чимось містичним і створений штучно (різні «будинку-примари», вигадані легенди про лохнеське чудовисько та ін.) і має

в основному протилежні особливості: розважальна орієнтація, комерційна централізація, комерційна цілеспрямованість і більш високий рівень інфраструктури туризму [9].

Спектр розроблений, щоб дати туристам краще уявлення про те, яким є «темний» туризм. По відношенню до цього спектру: 11 вересня і табір Освенцим вважаються «місцями смерті і страждання» і, отже, знаходяться на самому темному кінці спектра. З Титаніком і Принцесою Діаною рівень темряви буде залежати від того, на якому конкретному місці ви знаходитесь. Наприклад, якщо туристи відвідують музей Титаніка, це буде в більш світлій частині шкали, проте, якщо туристи дійсно їдуть в пункт призначення, де стався інцидент, то це буде в більш темній частині шкали, тому що люди насправді померли там. Те ж саме і з принцесою Діаною. Якщо туристи відвідають Алторп, де її тіло було поховано, це може бути в кінці світлого спектра, оскільки туристи просто висловлюють свою повагу. Проте, якщо туристи захочуть відвідати місце, де вона померла, це буде «найтемніша» частина спектра, тому що принцеса дійсно померла там.

Також П. Стоун виділив сім основних типів темних туристичних об'єктів і склав спектр темного туризму по типам (рис.1.3).

Елементи	«Dark Camps of Genocide». Темні місця геноциду (туризм Голокосту)	«Dark Conflict Sites». Місця збройних зіткнень	«Dark Shrines». Темні місця поклоніння	«Dark Resting Places». Усипальниця, кладовища.	«Dark Dungeons». Підземелля, в'язниці	«Dark Exhibitions». Темні виставки	«Dark Fun Factories». Індустрія темних розваг
----------	---	--	--	--	---------------------------------------	------------------------------------	---

Рис.1.3. Спектр темного туризму по типам

На кінці найтемнішого спектра – це екстремальні або серйозні темні туристичні заходи. Дії на цьому кінці шкали пов'язані з автентичним досвідом, коли турист відвідує реальне історичне місце або розмовляє з людьми, які були залучені. Прикладом можуть бути відвідування Берлінської стіни, табору смерті Освенцим, поля смерті в Камбоджі.

На іншому кінці спектру, найсвітлішому, ці місця мають більш комерційний характер. Атракціони на тему Джека-Різника або комічна п'єса, заснована на Чорній чумі. Це все ефективно романтизовані версії темних подій або часів історії. Мета полягає в тому, щоб турист розважався.

1) «Dark Fun Factories» – індустрія темних розваг.

Це ті місця, пам'ятки і тури для відвідувачів, які переважно орієнтовані на розваги і комерційну етику, і які представляють собою справжню або вигадана смерть і моторошні події. Вони мають високий рівень інфраструктури, є цілеспрямованими і «забавними», можуть займати найсвітліші шкалу темного спектру туризму. По суті це ігрові центри. Хоча вони зазвичай пов'язані з дітьми, вони також можуть бути націлені на дорослих. Є, наприклад, квести, які розвиваються навколо темної теми, погоні за зомбі або театральні дії, які відбуваються на темних кумедних фабриках.

Прикладом Dark Fun Factory є «Парк Дракули» в Румунії, розташований в середньовічній фортеці. Цей проект обертається навколо реального «Влада Цепеша», трансільванського графа XV ст., який нібито катував своїх в'язнів, пронизуючи їх шипами і потім залишивши їх помирати. Він був втілений в роман Брема Стокера «Дракула» 1897 року в який Стокер популяризував міф про кровопивця аристократа, з тих пір це зажило своєю історією.

Офіційна туристична організація Румунії організувала спеціальну семиденну програму під назвою «Класичний тур Дракули», яка включає відвідування місць, пов'язаних з Дракулою.

Крім того, ще одним прикладом Dark Fun Factory є Merlin Entertainments Ltd. – це класична фабрика темних розваг. Послуги надаються в: Нью Йорку, Гамбурзі, Амстердамі, Единбурзі та Лондоні, кожне з цих підземель пропонує історію жахів, пов'язану з місцевою історією.

2) «Dark Exhibitions» – темні виставки.

Темні виставки відносяться до виставок, які пов'язані зі смертю, часто з пам'ятними, освітніми та рефлексивними посланнями. Незважаючи на консервативну етику, ці місця мають деяку туристичну інфраструктуру і

комерційну спрямованість. Темні виставки часто розташовуються далеко від фактичного місця смерті. І це хороша можливість для туристів дізнатися про темних історіях або події країни.

Наприклад, всесвітня виставка «Body Worlds», яка відбувалася в Києві з осінні 2019 року до зими 2020 року, викликала етичні дискусії про демонстрацію трупів, збережених за допомогою пластинації (спеціальний метод бальзамування і консервації).

Існує безліч музеїв, які демонструють смерть і пов'язані з нею страждання. Наприклад, Смітсонівський музей американської історії недавно показали виставку, де були представлені зображення і артефакти теракту 11 вересня, які передбачають відобразити історію і вшанувати пам'ять загиблим.

3) «Dark Dungeons» – підземелля, в'язниці.

Відносяться до місць і пам'яток, де відбували своє покарання люди після судового процесу. Темні підземелля розташовані майже в центрі спектра, так як це суміш темного і світлого.

В останні десятиліття кілька старих в'язниць були відновлені і перетворені в туристичні об'єкти. Кожен день тисячі туристів відправляються з причалу Сан-Франциско на поромі до Алькатраса, де колись були ув'язнені такі знамениті кримінальні особистості, як Аль Капоне і Джеймс Уайти Балдж.

В Україні існує музей-меморіал «Тюрма на Лонцького», яка використовувалася в ХХ столітті як політична в'язниця трьома режимами: Польською, Радянська та Нацистською владою. Із 2009-го року – це перша в Україні в'язниця музей жертв окупаційних режимів [11].

Іншим прикладом Dark Dungeons включає тюремний центр Бодмін в графстві Корнуолл, Великобританія, там знаходиться підземелля, які включають живих акторів, сенсорну діяльність і атракціони.

4) «Dark Resting Places» – усипальниця, кладовища.

Це подорожі з метою відвідати кладовища, щоб бачити могили, саркофаги, статуї і похоронні прикраси в могилах людей, як відомих, так і невідомих. Більшість людей асоціюють кладовища з сумом і болем, проте зростає число

людей, для яких вони є джерелом цікавості. Туристів можуть цікавити історичні аспекти кладовищ або історична значимість людей, похованих в них. Багато хто вважає такий вид проведення часу проявом цинізму туристів, інші списують його на інтерес до готичної естетики, а всі інші ж бачать в походах між могилами спокій і умиротворення. У будь-якому випадку в багатьох державах світу кладовища вважають такими ж визначними місцями, як музеї та інші культурні об'єкти.

Одним з найвідоміших кладовищ у світі є паризьке кладовище Пер-Лашез, де були поховані такі відомі особистості, як: Джим Морісон, Едіт Піаф, Оскар Уайльд, Марсель Пруст, Ежен Делакруа, Мольєр та інші. Не менш відомим є «Cimitero Acattolico» в Римі, відомий як кладовище поетів і художників. Існування численних кладовищ з особистостями, які залишили свій слід у світовій історії в різних областях (літературі, філософії, музиці та інші), привело до створення ASCE – Асоціація видатних кладовищ Європи. Основною метою ASCE є просування європейських кладовищ як фундаментальної частини культурної спадщини людства, а також підвищення обізнаності серед європейських громадян про важливість відповідних кладовищ [12].

В Україні теж існують відомі кладовища. Таким є Личаківський цвинтар у Львові, який заснований у 1786 році. Тут ховали відомих діячів культури, мистецтва, науки: Іван Франко, Соломія Крушельницька, Маркіян Шашкевич, Володимир Івасюк. Личаківський цвинтар поступово став своєрідним музеєм надмогильної скульптури та архітектури під відкритим небом. Зараз кладовище займає 42 га, на території якого є поховання понад 400 тисяч людей [13].

Байковий цвинтар є важливою історичною та культурною пам'яткою Києва та всієї України. Тут знайшли вічний спокій найвідоміші люди в історії: державні діячі, письменники, поети, художники, скульптори, актори, спортсмени: Леся Українка і Василій Стус, Валерій Лобановський, В'ячеслав Чорновол та ін..

5) «Dark Shrines» – темні місця поклоніння.

Темні святині – часто розташовані поблизу місця загибелі та протягом короткого проміжку часу смерті загиблих. Таким чином, передбачається, що темні

святині можуть займають більш темний спектра темного туризму. Вони працюють як акт пам'яті і поваги до недавно померлих.

ЗМІ відіграють велику роль у представництві цих місць. Прикладом є місце вбивство Джона Ф. Кеннеді. Багато людей хотіли і хочуть віддати свою шану місці, де він був убитий. Інший приклад – смерть принцеси Діани в 1997 році, мільйони людей прийшли до Кенсінгтонського палацу та будинку Альторпа (сімейний маєток Спенсерів) (рис.1.4), щоб покласти квіти навколо воріт, виявляючи свою повагу. Але за відносно короткий період це темне святилище було розібрано і реконструйоване в іншому місці, а саме в будинку Альторпа [14].

Рис.1.4. Будинок Альторпа

б) «Dark Conflict Sites» – місця збройних зіткнень.

Місця «темного конфлікту» орієнтовані на історію, пов'язані з темою війни, і їх не рекомендується поміщати в контекст «темного» туризму. Ці місця в основному мають освітню та пам'ятну спрямованість, хоча зазвичай об'єкти темних конфліктів часто мають сильну політичну ідеологію.

У наші дні багато туристів відвідують постраждалі від війни регіони, а деякі відвідують і зони військових дій, такі як Ізраїль, Ліван, М'янма, Алжир, Колумбія та інші регіони. Під час другої ліванської війни 2006 року в Бейруті знаходились багато туристів, які були змушені покинути місто після початку бойових дій. Багато

туристів також покидали Кенії, Філіппіни і в інші регіони в зв'язку з нестабільною обстановкою.

Значна частина бойових дій Другої світової війни відбувалась на українській території. В Україні існує багато музеїв, які присвячені цим подіям. Також існують екскурсії іноземцям, які дозволить побачити наслідки війни на Донбасі своїми очима.

7) «Dark Camps of Genocide» – темні місця геноциду (туризм Голокосту).

Передбачає відвідування місць геноциду і злочинів проти людяності, де відбулися історичні події, пов'язані з жорстоким винищенням нацистами представників різних етнічних і соціальних груп, і таким чином займають найтемніший спектр темного туризму.

Туризм Голокосту приваблює молодих мандрівників, які народилися після подій Другої Світової Війни, для яких ці туристичні об'єкти є способом уявити і осмислити вчинені в минулому помилки.

Культурні уявлення про Голокост різко зросли за останні десятиліття, почасти завдяки таким фільмам, як «Унтерганг» – «Падіння» (2004), «Список Шиндлера» (1993), «Поля смерті» (1984), «Щоденник Анни Франк» (1959) і багатьох інших творів, які висвітлили один з найбільш похмурих історичних періодів і «помістили Голокост в свідомість людей» [15].

Двома основними напрямками туризму Голокосту є Польща та Ізраїль. В Ізраїлі в 1988 році був заснований «Марш живих» (MOTL), який організовує тури по Голокосту для підлітків. Щорічно MOTL відправляє тисячі молодих людей з більш ніж п'ятдесяти країн у Польщу та Ізраїль. Польща є популярним напрямком в цьому виду туризму, адже тут знаходиться велика кількість таборів смерті. До Другої світової війни, Польща була найбільша єврейська громада в Європі, понад трьох мільйонів (90%) з яких були вбиті.

Табори смерті і трудові табори були побудовані німецькою окупаційною владою в Центральній Європі в кінці 1930-х – початку 1940-х років, Освенцим був першим і найбільшим. У період між 1941 і тисячі дев'ясот сорок чотири роками Рейхом були створені інші табори смерті в окупованій Польщі, включаючи

Майданек (в Любліні); Біркенау (в Бжезінка); Треблінка (у села Треблінка); Белжець (на південний схід від Любліна); Собібор (поблизу села Собібор); Хелмно (недалеко від села Хелмно-над-Нерем).

Крім класифікації Стоуна, виділяють ще туризм стихійних лих.

Туризм по місцях стихійних лих – це практика поїздок в райони, де недавно відбулися природні або техногенні катастрофи. Інформація про катастрофу і її наслідки привертає увагу людей, а також відіграють важливу інформаційну і освітню роль. Особам, які беруть участь в турах такого типу, зазвичай цікаво побачити результати катастрофи, подорожуючи в складі організованої групи [12].

Одним із найстаріших місць туризму на місця катастроф є Помпеї і Геркуланум в Італії, де туристи можуть дізнатися про історію, аспектах діяльності вулкана Везувію і навіть побачити людські останками, що збереглися в вулканічному попелі.

Іншими місцями стихійних лих, які стали відомими у всьому світі: ураган Катріна, яким вважається одним з п'яти найбільш смертоносних ураганів в історії Сполучених Штатів Америки; землетрус в Чилі в 1960 році – найсильніший землетрус, коли-небудь зареєстроване, відбувся поблизу Вальдівії, де загинули 6000 чоловік; Велика повінь 1931 року, в центральному Китаї, була найсмертоносним стихійним лихом, будь-коли зареєстрованим у світі. Що стосується лих, то найвідоміша на весь світ це чорнобильську катастрофу, яка сталася в Радянському Союзі (на території України) в 1986 році. Ця катастрофа була найстрашнішою аварією на атомній електростанції в історії людства з точки зору матеріальних і людських втрат, а також тривалих жахливих наслідків. Масштаби події були відображені не тільки в кількості смертей, викликаних аварією, і також в супутніх витратах і довгострокових наслідках радіації, таких як онкологічні захворювання та інші деформації [16].

Існують також й інші класифікації темного туризм, такі як: туризм катастроф; містичний туризм; туризм кладовищ; туризм смерті. Але по змісту вони такі ж як і по класифікації Стоуна.

Отже, незважаючи на те, що «темний» туризм є досить молодим видом туризму, розгляду його сутності вже присвячено чимало робіт іноземних та вітчизняних дослідників. Найбільше праць присвяченому американському вченому Стоуну, він розглянув сутність і також виділив спектр темного туризму по якому виділяють типи темного туризму.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН “ТЕМНОГО” ТУРИЗМУ У СВІТІ

2.1. Відомі об’єкти «темного» туризму у світі

«Темний» туризм це спосіб доторкнутися до історії. А люди, які відвідують ці місця називаються темними туристами. У пошуках історії вони готові відправитися на край світу за новими емоціями та пригодами. З роками, місця, які

підходять під роль цікавого захоплення, стають все більш популярними, а країни, які слідкують за новими трендами туристів, є більш відвідуваними. Влада та місцеві активісти ретельно відстежують, облагороджують та популяризують темні місця, пускають про них легенди та заманюють історичними фактами. По всьому світу «темний» об'єкт існує дуже багато, тому розмежуємо їх по регіонах, проаналізувавши ці об'єкти можна скласти статистику, яка б дала відповідь які темні об'єкти є найпопулярнішими у світі, і чому.

Отже, першим регіоном є Європа. Вона є однією з найкращих частин світу для розвитку «темного» туризму є Європа, адже ця територія має багату історію, яка пронизана різноманітними традиціями та містичними подіями. Крім цього, Європа завжди була місцем активних воєнних дій, про що свідчить проведення двох світових війн у XX столітті на її території. Ці події залишили після себе велику кількість ресурсів, яку можна використовувати для розвитку «темного» туризму.

Варшава є головний напрямок темного туризму у Польщі. В основному, це пов'язано з долею міста під час Другої світової війни від рук нацистів, з нелюдськими умовами життя в гетто та депортаціями під час Голокосту, терором, жорстоким придушенням повстань та широкомасштабним руйнуванням багатьох старих будівель.

Варшавське гетто було найбільшим з усіх єврейських гетто в Європі, які нацисти створили силою під час свого терору та Голокосту.

До Другої світової війни Варшава мала численне єврейське населення. Рішення про організацію гетто було прийнято 16 жовтня 1940 році генералом-губернатором Гансом Франком. До цього часу в гетто знаходилося близько 440 тисяч осіб (37% населення міста), при цьому площа гетто становила 4,5% площі Варшави [23].

Німці закрили Варшавське гетто для зовнішнього світу 15 листопада 1940 року. Стіна навколо нього була висотою 3 м та була обвішана колючим дротом.

Межі гетто змінилися, і його загальна площа поступово зменшувалася, оскільки чисельність полонених зменшувалася через спалахи інфекційних захворювань, масового голоду і регулярних страт.

У 1942 році відбувались скоординовані масові вбивства, особливо з початком операції «Рейнхард». Це було кодову назву «Остаточного рішення», тобто систематичного, індустріального винищення європейського єврейства і, отже, Польщі зокрема. Ув'язнених відправляли в спеціально побудовані табори смерті, в основному у Треблінку.

До січня 1943 року населення гетто скоротилося до 55 тис.. Але почався рух опору. Бійці єврейського опору використовували стрілецьку зброю, завезену контрабандою у гетто, для різних нападів на нацистів. Але у квітні нацисти приступили до повної ліквідації гетто [22].

Коли Радянський Союз остаточно звільнив місто, в живих залишилося тільки близько 6% його населення. Одним із відоміших особистостей, хто вижив, це Владислав Шпільман, чия історія була переказана у фільмі Романа Поланські «Піаніст» [24].

Оскільки вся територія Варшавського гетто була зрівняна з землею нацистами після повстання, там майже нічого не залишилося. Цей район був забудований сірими соціалістичними житловими масивами після війни, висадженими прямо на руїнах гетто та частково забудованими. Таким чином, дуже складно уявити як виглядала ця місцевість спочатку.

Але наявні декілька пам'яток, які залишилось до нашого часу. Вони вшановують певні місця і людей, зазвичай вони мають вигляд простих каменів з написами на польській та івритом. Але є також кілька більших пам'ятників: пам'ятник повстання в гетто на площі Героїв Гетта, біля якого стоїть новий Музей історії польських євреїв, Umschlagplatz (звідки відправлялися депортаційні поїзда в табори смерті), місце бункера ЗОБ (де знаходився штаб повстання в гетто), фрагменти оригінальної стіни гетто.

У 2023 році планується відкриття музею Варшавське гетто до 80-річчя повстання у гетто [25].

Наразі існує музей, який присвячений Варшавському повстанню 1944 року. Музей висвітлює цю тему з точністю до найдрібніших деталей, включаючи пов'язані теми, які стосуються повстання, та застосування найширший спектр

новітніх технологій відображення, інтерактивних елементів і т.д. Це робить його одним з кращих музеїв у Польщі (та за її межами).

У Варшаві знаходиться єврейське кладовище. Це одне із найбільших подібних поховань у світі з більш ніж 200 000 гробниць. Він був заснований на початку 19 століття.

Коли Польща була захоплена Німеччиною у Другій вітчизняній війні, кладовище було закрито, але не зруйноване нацистами. Проте, при такій великій частці євреїв, які загинули під час Голокосту в Польщі, велика частина кладовища залишалася покинутою після війни і тепер настільки заросла, що це практично ліс з могилами.

Отже, можна побачити, що Варшава для темного туризму являє собою відвідування місць колишнього гетто, різні пам'ятки для вшанування жертв, музеї. Варшава також є хорошою відправною точкою для відвідування інших пам'яток темного туризму.

Під час Другої світової війни загинуло близько шести мільйонів поляків, половина з яких були євреями, вбитими в лісах на сході країни або в таборах смерті, створених після німецької окупації їхньої країни.

Табори смерті та трудові табори були побудовані німецькою окупаційною владою у період між 1940 і 1944 роками. Вони мали назву Аушвіц (Освенцим), Майданек (в Любліні), Біркенау (в Бжезінка), Треблінка (у села Треблінка), Белжець (на південний схід від Любліна), Собібор (поблизу села Собібор), Хелмно (недалеко від села Хелмно-над-Нерем) (рис.2.1).

Рис.2.1. Табори смерті Польщі

Основна функція таборів смерті полягала в знищенні євреїв з усіх країн, яких окупувала Німеччина, за винятком Радянського Союзу (радянських євреїв зазвичай вбивали на місці). Поляків не євреї та інші ув'язнені теж було вбито в цих таборах.

Безумовно, найбільшим з них був Освенцим-Біркенау (Auschwitz-Birkenau), де загинуло понад мільйон осіб, в основному євреїв, привезених сюди з усієї Європи (рис.2.2). Він був заснований німцями в 1940 році біля міста Освенцима (на сьогоднішній час 60 км. від Кракова), польського міста, який був приєднаний нацистами до Третього рейху. Його назва була змінена на Аушвіц, яке також стало назвою Konzentrationslager Auschwitz.

Рис.2.2 Ворота Освенцима

Безпосередньою причиною створення табору було те, що масові арешти поляків виходили за межі можливостей наявних «місцевих» в'язниць. Перший транспорт поляків прибув до концтабору Освенцим з в'язниці Тарнув 14 червня 1940 року. Спочатку Освенцим повинен був бути ще одним концентраційним табором того типу, який нацисти створювали з початку 1930-х років. Він виконував цю роль протягом усього свого існування. Починаючи з 1942 року, він також став найбільшим з центрів винищення, де проводився «Endlösung der Judenfrage» (остаточне розв'язання єврейського питання – нацистський план вбивства європейських євреїв).

Німці ізолювали всі табори та під табір від зовнішнього світу і оточили їх парканом з колючого дроту. Всі контакти із зовнішнім світом були заборонені. Крім залізничної дороги, на якій поїзд привозив нових полонених (рис.2.3).

Рис.2.3. Залізнична дорога Освенцима

Перші отруєння газом радянських і польських військовополонених – відбулися в блоці 11 Освенцима I приблизно в серпні 1941 року. З 1942 до кінця 1944 року вантажні поїзди доставляли євреїв з усієї окупованої німцями Європи в свої райони. З 1,3 мільйона чоловік, відправлених в Освенцим, 1,1 мільйона померли. У список загиблих входять 960 000 євреїв (865 000 з яких були отруєні газом після прибуття), 74 000 поляків не євреїв, 21 000 рома, 15 000 радянських військовополонених і до 15 000 інших європейців. Ті, хто не був отруєний газом, померли від голоду, виснаження, хвороб, індивідуальних страт або побоїв. Решта були вбиті під час медичних експериментів .

У 1947 році, через два роки після звільнення полонених, концтабір був переобладнаний в музей. Одним із творців музею став колишній в'язень концтабору Казимеж Смолень. Він з 1955 по 1990 роки був директором цього музею. У 1979 році Аушвіц включили у список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Якась частина будівель зруйнована. Річ у тому, що есесівці під час відступу в 1945 році підірвали кілька будинків (крематорії, бараки та газові камери), щоб приховати сліди злочину. Однак знищити все вони не змогли. Збереглися ворота з

написом «Праця звільняє», камери, де в'язні цілодобово стояли на ногах, закритий двір для страти [17].

У кількох корпусах розташовані виставки: одні відображають життя євреїв в Європі під час війни; інші складається з безлічі газетних вирізок та фото, що розповідають про боротьбу поляків, всі стіни зайняті тисячами фото загиблих в концтаборах людей, дрібним шрифтом написані тисячі імен жертв страшних злочинів, які відбувалися тут.

У четвертому корпусі виставлені найстрашніші експонати – банка з газом Циклону Б (якщо гранула потрапляла в повітря то відразу перетворилась на смертоносний газ, яким нацисти убивали полонених), валізи з прізвищами тих, хто опинився в таборі, їх особисті речі (посуд, окуляри, щітки і навіть протези), одяг.

У корпусах де над людьми проводилися медичні експерименти, залишилися речі та деяке обладнання ще з часів війни.

На території колишнього концтабору, між зруйнованими крематоріями, стоїть пам'ятник жертвам фашизму. Поруч – плити, де на різних мовах написані слова пам'яті про жертви концтабору.

По всій території музею розміщені таблички, на яких описані важливі місця та об'єкти, а також пов'язані з ними історичні події. Вони англійською, івритом та польською мовами [19].

Його можна називати «втіленням всього темного туризму», наприклад, через велику кількість відвідувачів, у 2019 році меморіал і музей Освенцим відвідали 2,32 мільйона чоловік, що означає збільшення кількості на 8% в порівнянні з попереднім роком (рис.2.4).

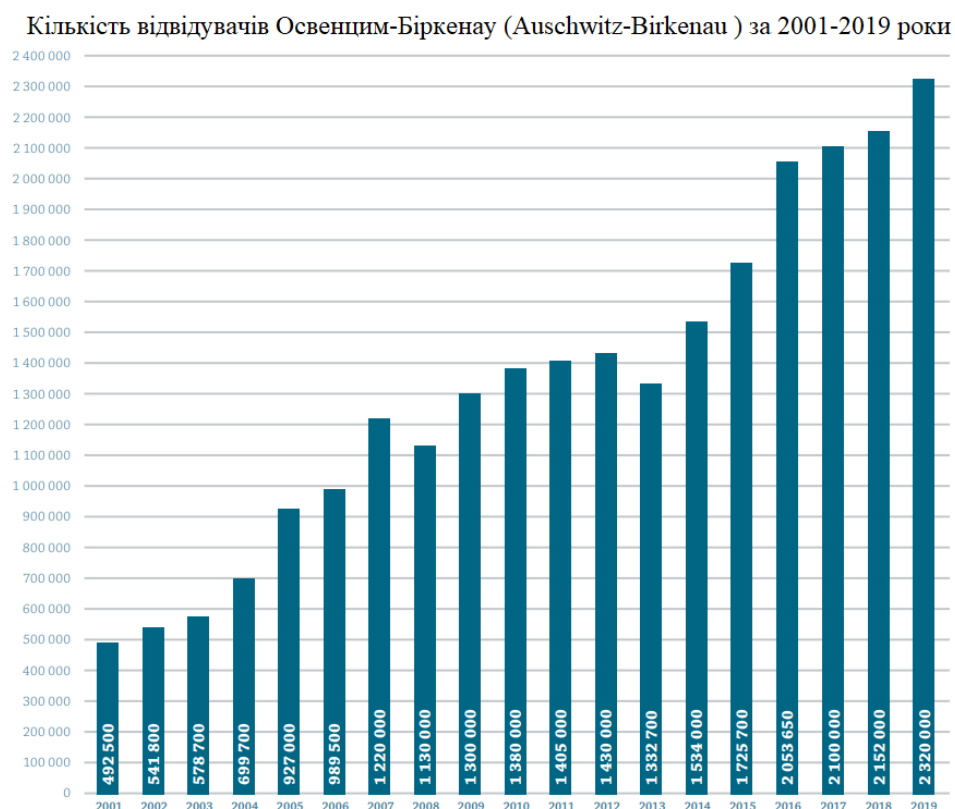

Рис.2.4. Кількість відвідувачів меморіалу і музею Освенцим за 2001-2019 рр.

Джерело: [17]

У 2020 році прогнозується зменшення кількості відвідувачів адже через пандемію коронавіруса меморіал Освенцим був закритий, майже увесь рік. Але наявна альтернатива, це віртуальний тур [18], який є абсолютно безкоштовним.

Вхід до музею безкоштовний. Однак під час туристичного сезону (з травня по жовтень) потрапити туди можна тільки в складі екскурсійної груп. Екскурсії наявні як і групові так і індивідуальні, ціни становлять від 70 злотих (532,4 грн.) Екскурсії проводяться на 21 мовах.

За даними системи онлайн бронювання, в 2019 році Меморіал найбільше відвідали туристи з таких країн: Польщі, Великобританії, США, Італії, Німеччини, Іспанії, Франції, Ізраїлю, Ірландії і Швеції (рис.2.5).

Топ 10 країн по відвідуванню Освенцим-Біркенау (Auschwitz-Birkenau), млн.

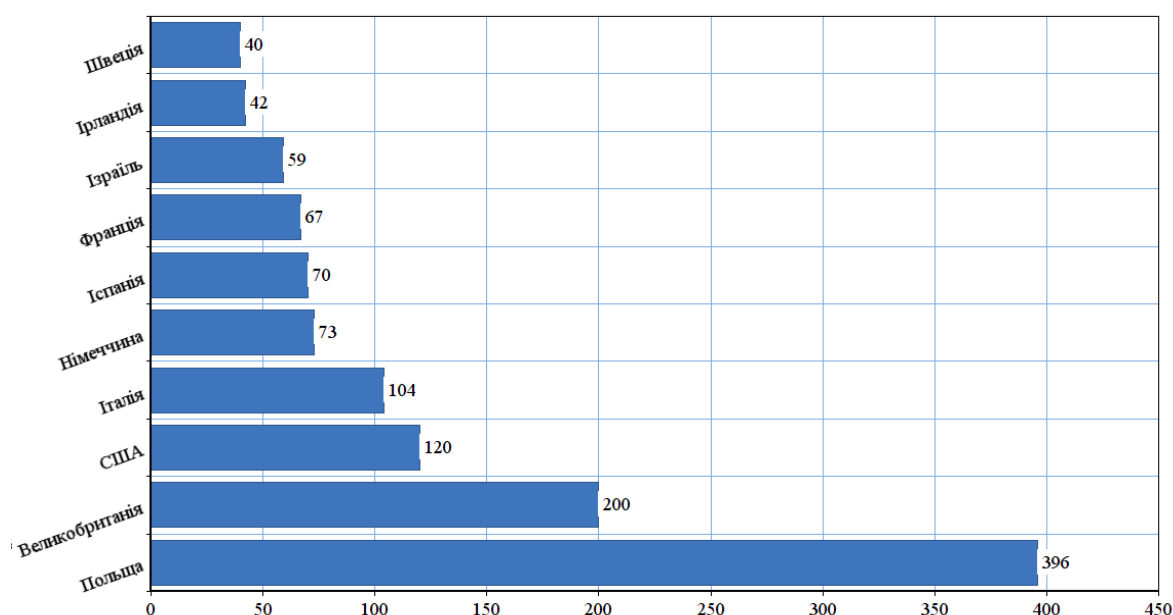

Рис.2.5. Топ 10 країн по відвідуванню Освенцим за 2019 рік

Джерело: [17]

Існують інші відомі табори смерті. Наприклад, Майданек – це колишній концентраційний табір та табір смерті, створений нацистами в районі міста Люблін на південному сході Польщі (рис.2.6). Майданек був одним з перших місць, оголошених меморіалом відразу після його звільнення влітку 1944 року, тобто під час Другої світової війни.

Значна частина первинних будівель та території табору збереглася в первозданному вигляді. Незважаючи на це, це один з найменш відвідуваних місць Голокосту, за 2019 рік Державний музей в Майданеку та його філії в Белжеці та Собіборі відвідали 312 000 чоловік (рис.2.6). Це майже на 100 тисяч більше, ніж в минулому році [20].

Кількість відвідувачів концтабору Майданек за 2017-2019 роки

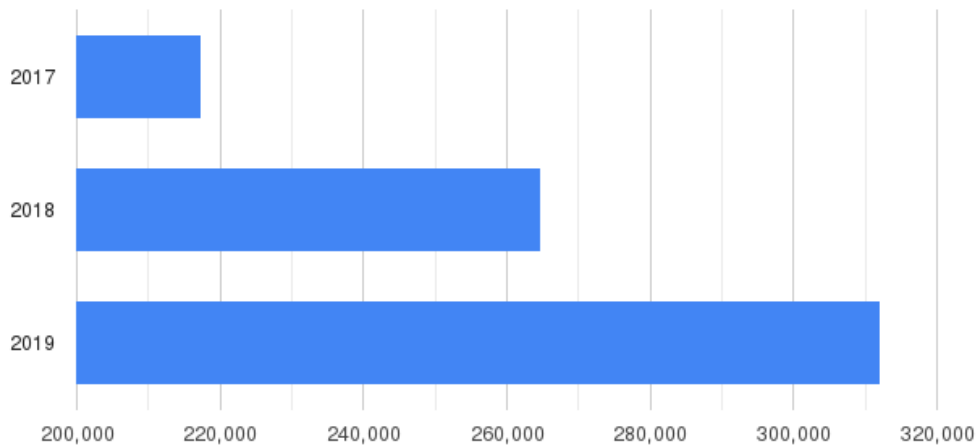

Рис.2.6. Кількість відвідувачів концтабору Майданек за 2017-2019 роки

Джерело: [20]

Це можливо через те що він розташований набагато далі від відомих туристичних маршрутів, ніж, скажімо, більш доступні місця, наприклад як Освенцім.

Іншим місце є Треблінка. Фактично, це одне з найбільш похмурих місць у всій історії людства. За кількістю загиблих у Треблінці близько мільйона чоловік перевершує тільки Освенцим. Він пропрацював значно довше – так що з урахуванням коротких тимчасових рамок свого існування Треблінка повинна бути місцем найбільшого систематичного масового вбивства в історії.

Жертвами були майже виключно євреї. Це включало майже все єврейське населення Варшави, а також сотні тисяч євреїв з інших частин Польщі так і за її межами: кілька тисяч євреїв зі Словаччини, Греції та інших місць були відправлені в Треблінку.

Треблінка була повністю знесена після завершення своїх завдань і засаджена для додаткового камуфляжу. Таким чином, сьогоdnішній меморіал багато в чому символічний і абстрактний. Але все ж, з огляду на його значення, це одне з найскладніших місць для темного туриста.

Попри те що цей меморіал є повністю знищений, тут наявний невеликий музей про табір. У ньому представлені деякі оригінальні предмети, знайдені на

території колишнього табору, такі як шматочки колючого дроту, іржаві ножиці, фрагменти текстів на івриті і т.д.. Ці предмети позначені польською, англійською та французькою мовами.

На території цього меморіалу знаходяться камені пам'яті усім тим, хто загинув на цьому місці (рис.2.7) [21].

Рис.2.7. Камені пам'яті

Отже, Польща зіграла ключову роль в історичних подіях ХХ століття. І це відображено в тому, що Польща пропонує багато напрямків для темного туризму. При аналізі, було виявлено що найпопулярнішим місцем для цього виду є Аушвіц-Біркенау.

Нідерланди теж постраждали від німецької окупації в Другій світовій війні, країна була захоплена і окупована майже весь період війни.

Один із найпопулярніших об'єктів темного туризму є Будинок Анни Франк в Амстердамі. Будинок, в якому Анна Франк вела свій відомий щоденник, ховаючись від переслідувань нацистів в Амстердамі під час Другої світової війни.

Проте 4 серпня 1944 року есесівці зробили наліт на секретну прибудову та захопили їх. Через чотири дні всю сім'ю депортували в транзитний табір

Вестерборк, а потім відправили в Освенцім. Анну Франк та її сестру пізніше перевели в Берген-Бельзен, де вони врешті-решт померли незадовго до звільнення табору. Анні, яка на той час вважала себе останнім залишилися членом сім'ї, було всього 15 років, коли вона загинула. Інші члени групи дійсно були або вбиті в Освенцімі, або відправлені в інші концентраційні табори, де і загинули.

Однак, Отто Франк (батько Анни) пережив Голокост і зумів повернутися в Амстердам. Він знайшов щоденник Анни, який опублікував у 1947 році. Книга була переведена на різні мови та було продано мільйони копій по всьому світу. Ймовірно, це одна з найпопулярніших щоденникових книг.

Будинок музей Анни Франк розповідає про життя її сім'ї та організовує виставки посвячені Другій світовій війні. Біля музею знаходиться статуя Анни Франк.

У 2019 Будинок Анни Франк відвідало 1,3 мільйона відвідувачів (рис.2.8). Це було приблизно на 80 тисяч відвідувачів більше, ніж в 2018 році, і на 40 тисяч більше, ніж в 2017 році, коли музей був відремонтований [29].

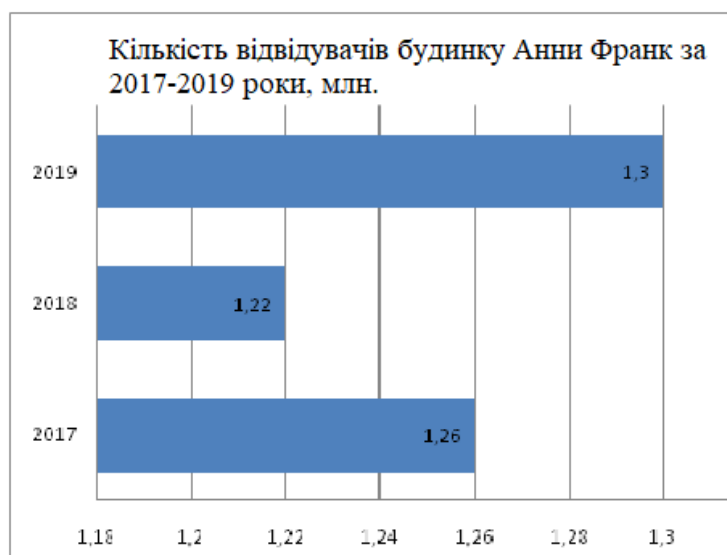

Рис.2.8. Кількість відвідувачів будинку Анни Франк за 2017-2019 роки
Джерело: [29]

Приблизно 90% з 1,3 мільйона відвідувачів прибули з-за кордону. В основному це туристи із США, Великобританії, Німеччини та Франції (рис.2.9).

Рис.2.9. Топ 5 країн, які відвідують будинок Анни Франк

Джерело: [29]

В Амстердамі знаходиться музей опору, який присвячений різним формам опору нацистським окупантам під час Другої світової війни в Нідерландах, але він не обмежується цим. За кількістю інформації це найбагатша з темних пам'яток Амстердама.

Якщо згадувати туризм, який пов'язаний з воєнними діями, то слід пригадати Німеччину. Адже вона почала Другу світову війну, і також була в самому центрі «холодної війни». Тому не дивно, що Німеччина пропонує найширший вибір темних туристичних об'єктів у світі.

В цілому, Німеччина охоплює майже всі різні категорії темного туризму. В першу чергу слід відправитися в Берлін, столицю країни, яка має велике різноманіття пам'яток, які цікаві «темному туристу». Це пов'язано з історією цього міста, особливо за останнє сторіччя.

Одним із відомих місць є Берлінська стіна. Це була огорожа з бетону висотою понад три метри, з колючим дротом, протяжністю близько 160 км, що відокремила Західний Берлін від Демократичної Німеччини в 1961 році та простояла 28 років, розділяючи німецький народ на два ворожих держави.

У листопаді 1989 року після спрощення прикордонного режиму між ФРН і НДР Берлінська стіна перестала бути символом роз'єднання країни, її розфарбували графіті вуличних художників, а уламки споруди розійшлися по всьому світу.

В даний час відновлений фрагмент стіни завдовжки близько 800 м по вулиці Бернауер штрассе, і став пам'ятником єднання жителів усієї Німеччини. Пам'ятки Берліна включають в свій список стіну, як обов'язковий до відвідин пам'ятник закінчилася «холодній війні».

Іншим відомим об'єктом темного туризму є Меморіал жертвам Голокосту. Це великий меморіал в пам'ять жертвам Голокосту. Розташований у центрі Берліна, недалеко від урядового кварталу і багатьох основних визначних пам'яток міста, він є справжнім заявою, незважаючи на те, що дизайн меморіалу досить абстрактний, адже являє собою величезне поле з незліченними бетонними блоками, встановленими в пам'ять убитим євреям Європи.

У 2019 році меморіал відвідало біля 480 тис. туристів (рис.2.10). На графіку можна побачити, що цей рік є рекордним, але в основному число відвідувачів є стабільним, і немає різких змін [26].

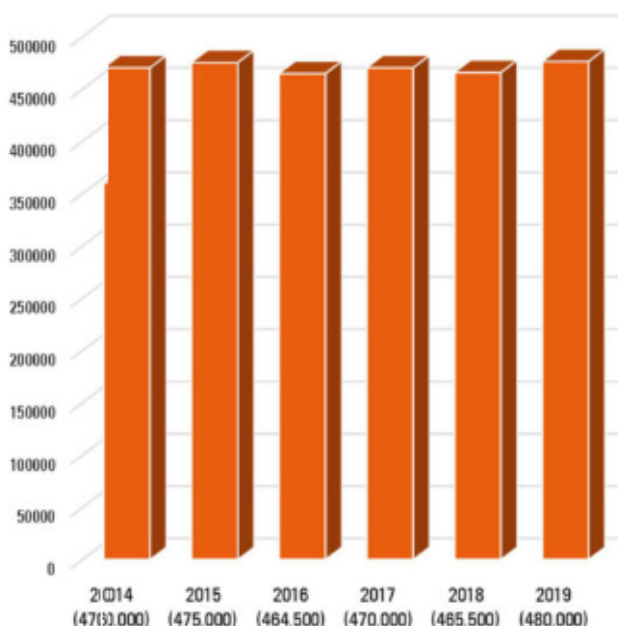

Рис.2.10. Кількість відвідувачів Меморіалу жертвам голокосту в 2014–2019 рр.
Джерело: [26]

У Берліні знаходяться багато музеїв, які присвячені темі голокосту і війни: Антивоєнний музей, Нойе Вахе, Союзний музей війни, Єврейський музей та ін..

Ще одним популярним місцем темного туризму, через частих проявів паранормальної активності є Казарми Бабенхаузен, розташовані поруч з містом Гессен в Німеччині, використовувалися для розміщення солдатів для битви під час Другої світової війни. Після війни казарми перестали використовуватися. Привиди німецьких солдатів були помічені в мундирах, вогні, як відомо, включаються і вимикаються самі по собі, голоси та німецькі команди часто чуються посеред ночі [34].

Тому можна сказати що Німеччина славиться не тільки об'єктами, які присвячені військовій темі. Тут також розвивається містичний туризм. Наприклад, гора Брокен.

У Німеччині є своя Відьмина гора – місце, де в Вальпургієву ніч влаштовується справжній шабаш. Розташована ця гора у парку Герц (північ Німеччини), його вважають найвищим місцем в Німеччині, оскільки воно на 1141 метрів над рівнем моря. Достеменно невідомо, чому темні чаклуни зустрічались саме на цій горі. Можливо, вся справа в густому тумані, який постійно огортає вершину Брокен. Сучасні туристи люблять відвідувати гору Брокен, насолоджуючись гарним краєвидом, що відкривається з гори. А Вальпургієва ніч стала святом, яке щороку відзначають в ніч з 30 квітня на 1 травня [27].

Інше місце, це замок Франкенштейна, побудований на висоті (370 м) однієї з вершин гірського масиву Оденвальд на південь від німецького міста Дармштадт в 35 км від Франкфурта з видом на долину Рейну.

Та й ліс який оточує цей замок з розташованої в ній «Магнетичного» горою, теж зроблять враження. Гора ця володіє незвичайним властивістю, створює перешкоди на радіоприладів.

Вважається, що замок Франкенштейн має свою популярність завдяки готичного роману «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» (1818 г.) англійської письменниці Мері Шеллі, яка, як вважають багато хто, надихнулася на написання роману, відвідавши сам замок на початку 1800 роках [28].

Отже, як можна побачити, що не всі темні місця в Німеччині – це меморіальні музеї чи історичні реліквії. У Німеччині є містичні місця, які нині є популярними завдяки романам, історіям, які кожна людина розповідає по своєму.

Об'єкти темного туризму Великобританії є одними з найвідомішими у світі, адже це місце різноманітних детективів, романів, та ін...

Один із цих об'єктів є Лондонський Тауер – один з найбільш вражаючих будівель, що прив'язують місто до його історії. Це була в'язниця для таких, як Гай Фокс, Ен Блейн і нещасних племінників Річарда III, а також звіринець для цілого ряду екзотичних тварин, включаючи левів і тигрів, мавп та слонів, в той час, коли англійці були від завоювання та розкрадання речей з усього світу.

Лондонський Тауер входить до числа найбільш відвідуваних туристичних визначних пам'яток Лондона, у 2019 році його відвідало близько 2,98 млн туристів (рис.2.11) [31].

Кількість відвідувачів Лондонського тауера за 2015-2019 роки

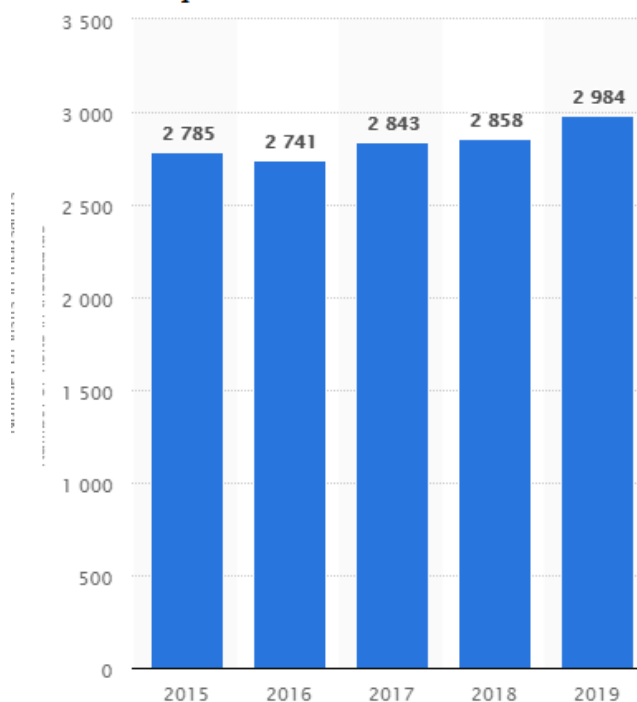

Рис. 2.11. Кількість відвідувачів Лондонського Тауера за 2015-2019 роки [31]

Але в основному експонати, які знаходять там є несправжніми, тому це більш виступає як фабрика розваг.

Існують тури Джека-Різника. Це екскурсії повз містя, де відбувались масові вбивства в 1888 році, винного в яких так і не знайшли. Його прозвали Джек Різник.

Лондон має велику кількість темних об'єктів але в основному вони мають більші розважальну основу.

Англія відома своїми містичними місцями, одним з таких є Стоунхендж. Це найвідоміший Доісторичний пам'ятник в Європі, розташований в 10 км на північ від Солсбері. Це давня мегалітична споруда була побудована між 3000 і 1500 роками до н. е. і включена в список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Таємничий Стоунхендж складається з величезних кам'яних брил, яких називають менгірами або мегалітами. Точне призначення його досі не відомо. Хоча археологи схиляються до висновку, що Стоунхендж — це або стародавнє кладовище, або споруда для передбачення космічних явищ.

За статистичними даними, Стоунхендж у 2019 році відвідало 1,6 млн. туристів, що показало значне зростання з попередніми роками [32].

У Шотландії існує таємниче озеро, яке обросло легендами. Озеро Лох-Несс практично у кожної людини в першу чергу асоціюється з величезним чудовиськом, що живе в його глибинах.

Крім таємниці, що огортає озеро, Лох-Несс – це ще й найбільший на території всієї Великобританії резервуар з запасами прісної води. Площа Лох-Неського озера становить трохи більше 65 квадратних кілометрів, а його глибина перевищує 230 метрів.

Подібно Лох-Несс, Лох-Шил володіє своїм власним легендарним чудовиськом: починаючи з кінця 19 століття, в його глибинах неодноразово помічали істота довжиною в 3 метри і з трьома горбами [33].

За спостереженнями фахівців, в Великобританії щорічно фіксується аномальних явищ, в тому числі привидів, – більше ніж в будь-якій іншій країні світу, а замки з привидами в Англії, розташовані повсюдно. Відповідно до відомої гіпотези, вологий острівної клімат Англії вельми сприяє появі тут містичних істот.

Вплив клімату доповнює багата багатовікова історія цієї країни, насичена глобальними подіями в яких, іноді, важливу роль грали примари Англії. Все це сприяє тому, що замки з привидами в Англії.

Для побачень з примарами цілком підійде замок Чіллінгхем в графстві Нортумберленд. З чуток, там є привид хлопчика, який був замуrowаний в підвалі живим. Там же бродить і дух Мучителя Джона Сейджа, який задушив Елізабет і, власне, за це був страчений батьком дівчини. Крім усього іншого, в замку є підземна в'язниця. У приміщенні немає ні вікон, ні дверей, а потрапити туди можна лише через невеликий отвір в стіні. Судячи з усього, увязненому ламали руки і ноги, перш ніж покласти в камеру. Зараз в камері можна побачити скелет маленької дівчинки – останнього загиблого в Чіллінгхем в'язня.

Ірландці теж люблять та шанують своїх привидів, замки з привидами Ірландії ретельно оберігаються від надто наполегливих любителів містичних турів і підступів часу. Наприклад, досить привабливим для туристів є Замок Ліп, побудований ірландським кланом О'Баннон (O'Bannon) в 13 столітті. Він володіє довгою та кривавою історією. В одній з каплиць замку, у даний час відомої як Кривава Каплиця (Bloody Chapel), було скоєно братовбивство. Крім того, багатьох людей тримали в ув'язненні і стратили в стінах цього замку. Під час реконструкції замку, була виявлена темниця, вхід до якої відкривався лише через люк в стелі. Вона служила для вбивства ув'язнених. У ній було виявлено три воза людських останків [34].

Темні об'єкти Іспанії це в основному пов'язаних з громадянською війною в Іспанії і диктатурою Франко.

Один із таких напрямків – це Бельчите, він був історично важливий, тому що перебував на передовій під час громадянської війни в Іспанії між 1936 і 1939 роками. І націоналістична армія, і республіканська армія мали шанс контролювати місто. Старе місто Бельчите за 2019 рік відвідали понад 40 000 чоловік.

В Понтеведрі (північний захід Іспанії), щорічно влітку проводиться незвичайний фестиваль передсмертних переживаний або або Фієсти Санта-Марта-

де-Рібартеме. Спалювання опудал, біг з биками, битви з помідорами і винні битви – ось лише деякі з подій на цьому фестивалі.

Люди з усього світу, які були на межі смерті, здійснять подорож до цього місця. Після прибуття їх кладуть в труни і вони прикидаються мертвими. Потім їх сім'я несе труну разом зі скорботним по вулиці до церкви Санта-Марта-де-Рібартеме, де вони моляться святій Марті і дякують за своє життя [34].

В Італії найбільш відомі темні об'єкти це Помпеї і Колізею в Римі. Визначні пам'ятки Італії неможливо уявити без Колізею. Це величезний амфітеатр, зведений ще в 72 році н.е. і став головним символом Римської імперії. Ця будівля свого часу вмщав 55 тисяч осіб, а слава про нього розносилася далеко за межі країни.

Своїм створенням Колізей зобов'язаний імператору Тита Флавію Веспасіана, який вирішив зруйнувати палац Нерона, тим самим викоренивши пам'ять про нього і прославивши себе як мудрого правителя.

Його поправі можна вважати одним з найстаріших місць темного туризму, тому що за часів Стародавнього Риму арена використовувалася для жорстоких кривавих «ігор», таких як гладіаторські бої і кидання засуджених до смерті левам або іншим диким тваринам – і все це для громадський захоплення десятків тисяч глядачів.

На сьогоднішній час Колізей очолює список найвідвідуваніших музеї та державних археологічних парків 2019 року. Його відвідало близько 7,5 млн. туристів (рис.2.12) .

Кількість відвідувачів Колізею в 2015-2019 роках, млн.

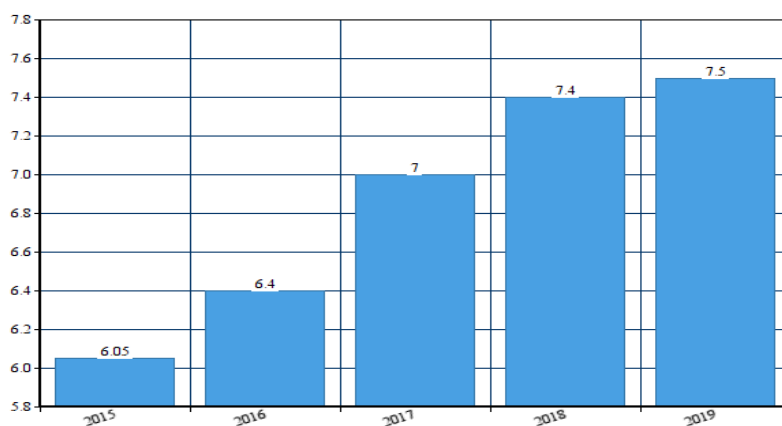

Рис.2.12. Кількість відвідувачів Колізею за 2015 – 2019 роки

Джерело: [35]

Помпеї це найбільш збережене римське місто, яке унікальним мертвим містом, звільненим вченими від багато метрового шару попелу і є зараз величезним музеєм під відкритим небом.

Місто було повністю знищено під час виверження вулкана Везувій в 79 році н.е. І тільки через сімнадцять століть почалися його розкопки. Через недбалість археологів багато артефактів були знищені, тому що вони не представляли художню цінність. Але з 1960 року стали проводитися реставраційні роботи, які дозволили практично повністю відтворити колишній місто Помпеї.

Зараз відвідувачі можуть вільно прогулюватися вулицями і розглядати будинки городян, які жили тут майже 2000 років тому. Найчастіше вони являють собою двоповерхові будівлі, прикрашені фресками або мозаїкою. Будинки заможних людей відрізнялися наявністю на фасадах мармурових скульптур.

Під час екскурсії туристам пропонують відвідати найстаріший храм, створений на честь грецького бога Аполлона. З 28 величних колон вдалося відновити тільки 2, а ось прекрасні фрески із зображенням троянської війни, виявлені у внутрішніх нішах храму, збереглися практично в первозданному вигляді.

Інтерес представляють такі пам'ятки, як храм Юпітера, казарми гладіаторів, терми, арени Великого і Малого театру і багато іншого.

У 2019 близько 2,8 мільйона чоловік заплатили за відвідування археологічних районів Помпеї, Геркуланум і Торре-Аннунціата. Всього в 2019 році цю археологічну зону відвідали близько 3,8 мільйона чоловік.

Так, як з кожним роком збільшується кількість відвідування цього місця, що деякі часті Помпеїв були закриті і відвідувачам пропонувалось відвідати інші археологічні пам'ятники в цьому районі [36].

Італійський круїзний лайнер Коста Конкордія (Costa Concordia) перекинувся і затонув, ударившись об підводну перепону біля острова Джильо (Isola del Giglio) 13 січня 2012 року (рис.2.13).

Рис.2.13. Затонулий лайнер Коста Конкордія

Незважаючи на те, що він затонув буквально в 396 метрах від острова, 32 з 4000 чоловік на борту загинули в цій катастрофі. Всього кілька місяців по тому місце аварії корабля Коста Конкордія стало похмурої пам'яткою, де тисячі людей сідали на пором, який проходив в декількох метрах від затопленого круїзного судна. У вересні 2013 року корабель був поставлений у вертикальне положення і в липні 2014 року, після того як його зняли з мілини, він відправився на утилізацію в місто Генуя (Genoa) [34].

Франція попри свою романтичну атмосферу, теж має темну сторону. Одні із найвідоміших об'єктів темного туризму знаходяться в Парижі.

Головний «темний» туристичний об'єкт в Парижі: колишні підземні тунелі (катакомби) (рис.2.14) прокладені на глибині 15-20 метрів, заповнені кістками мільйонів померлих, перепохованих тут, коли звичайні кладовища в центрі Парижа були закриті в кінці 18 століття. У 2019 році його відвідало близько 600 тис. туристів.

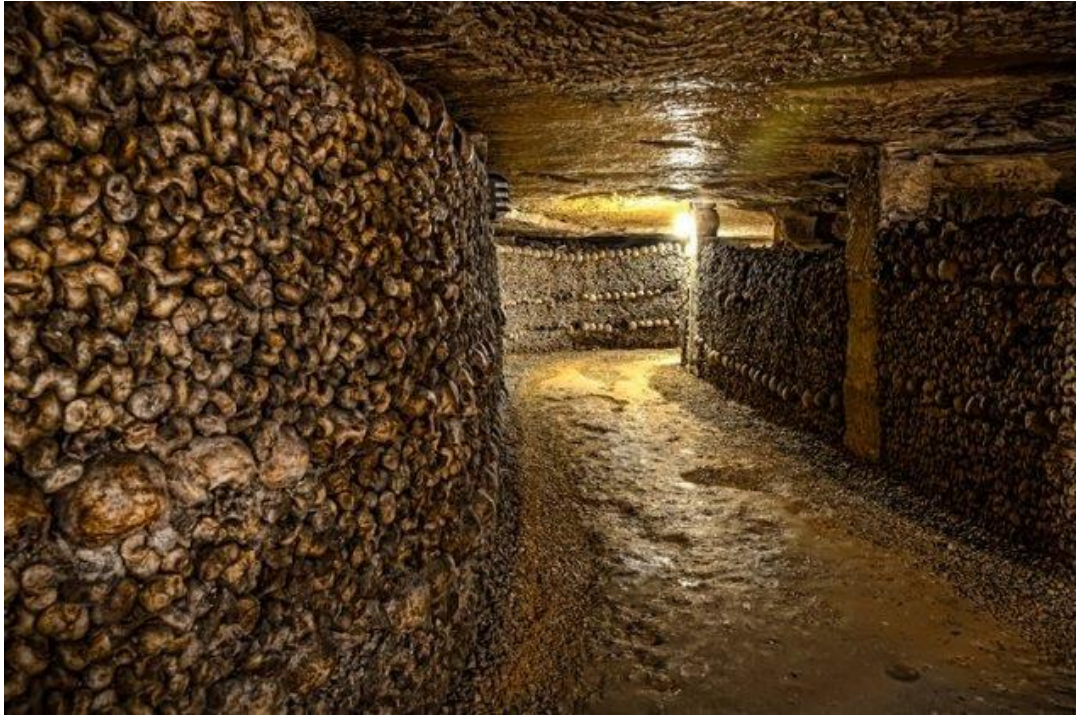

Рис. 2.14. Катакомби в Парижі

Загальна протяжність катакомб становить не одну сотню кілометрів. Туристи можуть пройти по 2,5 кілометровій екскурсійній маршруту в катакомбах, інша частина підземного комплексу закрита. Він був спеціально розроблений для відвідувачів, які люблять страшні пригоди, і ось уже понад два століття є одним з найбільш відомих і визнаних класиків темного туризму [34].

Темних туристів в будь-якому випадку найбільше приверне оссуарійна частина катакомб, яка ось уже два століття є офіційною туристичною визначною пам'яткою. По суті, відвідування паризьких катакомб стало одним з тих випадків, коли «темний» туризм зустрічається з масовим туризмом.

Тим не менш, він залишається однією з найбільш незвичайних і похмурих туристичних визначних пам'яток сучасного Парижа, особливо після відкриття катакомб після деяких реставраційних робіт в 2005 році.

Кладовще Пер-Ляшез – це некрополь, де захоронено багато відомих особистостей. Кладовище працює з 1804 року, коли кладовища в центрі Парижу були заборонені, за два століття його територія розрослася до декількох десятків

гектарів, сьогодні це ціле місто з алеями, каплицями і монументальними склепами. Багато хто вважає Пер-Лашез найкрасивішим кладовищем у світі. (рис.2.15).

Рис.2.15. Кладовище Пер-Ляшез

Це найбільше кладовище Парижа: воно займає площу в 44 гектари, на ньому знаходиться більше 70 000 могил. Це одне з найбільш відвідуваних кладовищ в світі не тільки через гробниці, що мають велику історичну та художню цінність (багато з яких виконані в стилі неоготики), але і, перш за все, тому, що тут поховано так багато людей з мистецтво, література, політика, кіно і музика. Наприклад, Джим Моррісон, могила якого, є надзвичайно скромною; Оскар Уайльд, його могила яскравіша: велика, сучасна скульптура надгробки, поверхня якої покрита слідами поцілунків і навіть написи графіті.

Серед інших відомих імен в Пер-Лашез - Оноре де Бальзак, Клод Шаброль, Марія Каллас, Фредерік Шопен, Едіт Піаф, Гертруда Стайн і багато інших.

Щорічно сюди приходять понад 3 мільйони осіб. Але це ще єдина причина, яка робить це кладовище цікавим, стіна Федер, розташована на півдні країни, де в 1871 році, під час повстання Комуни, 147 експонентів були розстріляні і потім поховані в братській могилі з ще тисячами трупів.

З 1979 року Стіна Федер була місцем паломництва людей будь-якого етнічного походження і всіх релігійних переконань, які не забули різанину комунарів. Тут часто організуються демонстрації історичних французьких лівих. У стіні прах Лаури Маркс, дочки Карла Маркса, і її чоловіка, письменника Поля Лафарга [37].

В Чехії є місце, яке називається Костниця в Седлеце, розташовано в передмісті Кутна-Гора (Kutna Hora) в центральній частині Чехії (рис.2.16).

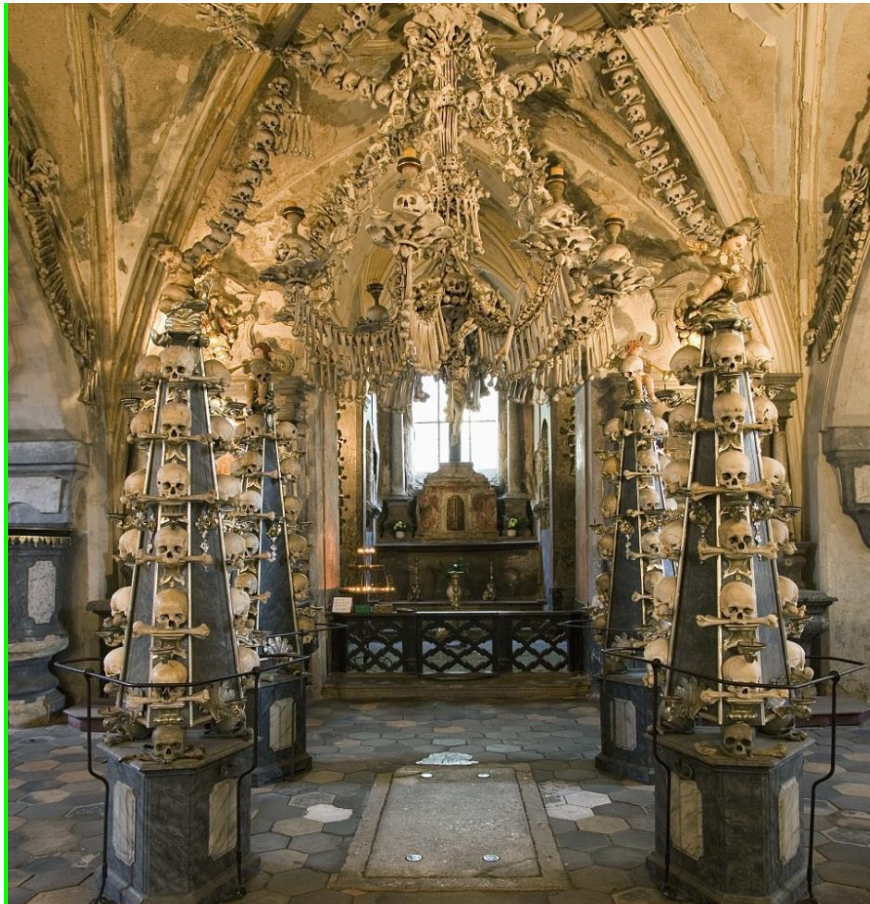

Рис. 2.16. Костниця в Седлеце

Але тут кістки не просто складені в купи. Навпаки, вони були дуже майстерно влаштовані, що робить Седлецький склепу одним з найвідоміших і відвідуваних місць такого роду не тільки в Чеській Республіці, а й в усьому світі. В Костниці містяться скелети від 40000 до 70000 чоловік, що привертає більше 200 тис. відвідувачів щороку. Кістки були художньо розташовані в формі прикрас та обстановки каплиці. Величезна люстра з кісток, яка містить, щонайменше, по одному зразку кожної кістки у людському тілі, звисає з центру з гірляндами з

черепів, які приховують підвал. Завдяки унікальному страшного виду та атмосфері, склеп був навіть показаний в декількох фільмах жахів [34].

В Румунії розвивається містичний туризм. Можна пригадати Трансільванію та замок Бран, який був побудований на схилу в якому жив граф Дракула. У 2019 році замок відвідало 885 782 туристів. Ця таємнича фортеця, розташована майже в центрі Румунії, була резиденцією Влада III, жорстокого румунського правителя 15-го століття, також відомого як Влад Дракула або Влад Цепеш. Назва вампіра графом Дракулою в готичному романі жахів 1897 року під назвою «Дракула», написаному Бремом Стокером було натхненне Владом. Отже, замок Бран став одним з найпопулярніших туристичних місць для любителів жахів з усього світу [39].

В маленькому селі на півночі Румунії є незвичне кладовище Чімітірул-Весел (Cimitirul Vesel). Дерев'яні надгробки і барельєфи малюють не тільки типові картини життя покійного, але і повідомляють про причини його смерті в наочних формах: збила вантажівка, наїхав потяг. На більшості хрестів можна виявити короткі віршовані послання, звернені до пішов в інший світ місцевому жителю.

Перші різнокольорові дерев'яні надгробки з'явилися в Сепинце в 1930-х роках, коли місцевий скульптур і художник Стан Йон Петраш почав прикрашати хрести орнаментом та зображати картини з життя покійників, супроводжуючи малюнки іронічними коментарями від першої особи. У перших роботах використовувалися переважно темно-сині відтінки, проте пізніше кожен колір придбав свій символ: зелений уособлював життя, жовтий – родючість, червоний – пристрасть, чорний – смерть. Зараз на території кладовища розташовано близько 800 хрестів різноманітних форм [40].

Проаналізувавши наявність «темний» об'єктів в Європі та їхні статистичні дані, можна визначити, що найпопулярнішими об'єктами «темного» туризму є: Колей, Помпеї, Лондонський Таер, меморіал і музей Освенцим, Стоунхендж, будинок Анни Франк, замок Брана, Парижські катакомби, Меморіал жертвам Голокосту в Берліні та наш Чорнобиль (рис.2.17).

Топ 10 «темних» дестинацій по Європі

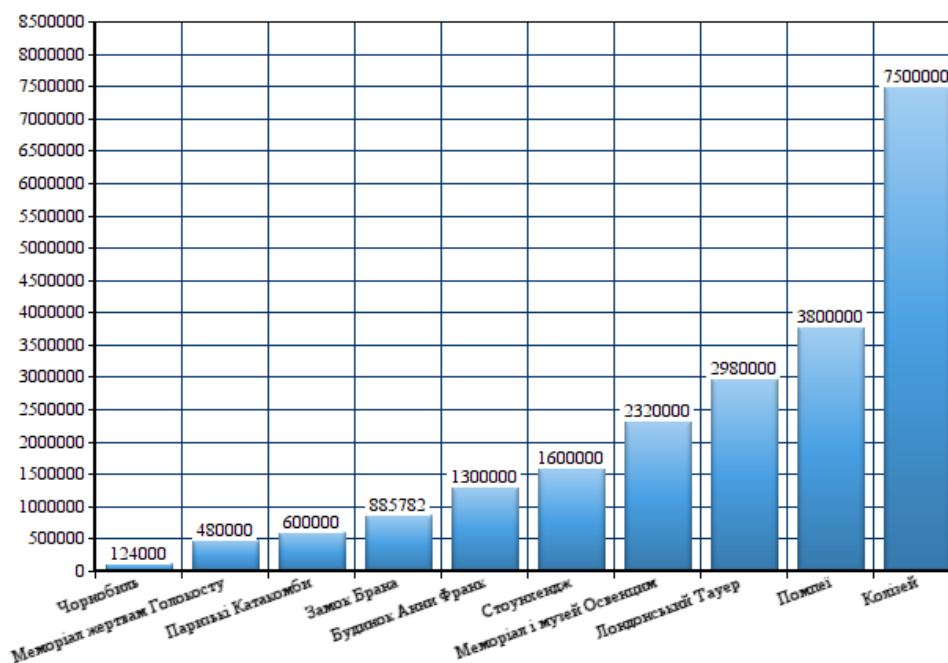

Рис.2.17. Топ 10 «темних» дестинації по Європі

Європа є найвідвіданішим регіоном, тому що тут представлена багаторічна історія, яка з кожним роком захоплює все більше туристів. В ній відбувались багато війн, катастроф, і тому, туризм, який пов'язаний зі смертю тут досить добре розвивається. Можна пригадати Освенцим, до якого кожного року прижають кілька тисяч туристів з усього світу, Колізей, який являється найвідвідуванішим музеєм у світі, де проходили відомі гладіаторські бої а також багато інших об'єктів, які можуть зацікавити «темного» туриста.

Інший регіон є Азія. В основному, «темний» турист відвідує об'єкти, які постраждали від війни.

У Камбоджі знаходиться дуже важливий для темного туризму об'єкт, під назвою Поля смерті. Це національний меморіальний комплекс камбоджійського геноциду від рук червоних кхмерів в період з 1975 по 1979 рік. Це місце, в якому покаяться майже 9000 осіб. Прямо біля входу знаходиться пеньок з написом «Дерево забирає плач дітей, яких били і вбивали в цьому місці». Дітей били там до смерті для того, щоб зекономити кулі. Виявляється, що раніше тут була середня

школа, яку згодом перетворили на камеру тортур. Безліч людей, в тому числі і дітей, загинуло тут. Тут вбивали ув'язнених в'язниці.

Не можна виправдати такий вчинок влади. Як можна було перетворити місце смерті тисячею людей в розважальний центр. Це, щонайменше, богохульство. Гучна музика ніколи не заглушить плач дітей і крики засуджених чоловіків і жінок, яких вбивали з особливою жорстокістю, тільки для того, щоб заощадити кулі.

Уряд Камбоджі закликає туристів відвідати цей комплекс, щоб відати повагу людям, страчених під час жорстокого режиму червоних кхмерів [42].

У Пномпені знаходиться Туол Сленг, це колишня "в'язниця" і центр тортур червоних кхмерів. Це одним з кращих напрямків темного туризму в світі, особливо в поєднанні з Полями смерті Чоунг Ека.

Південна Азія це країни з нестабільною геологією, де часто трапляються стихійні лиха, після яких завжди з'являються темні туристи.

26 грудня 2004 року – трагічна дата для Індонезії. Підводний землетрус, який викликав цунамі, забрав безліч життів. Це цунамі є найжахливішою природною катастрофою всіх часів уздовж Андаманського узбережжя Таїланду.

Найбільш видатною пам'яткою є поліцейський катер, який знаходиться на півночі від Пхукета, який прийняв на себе удар хвиль гніву в Таїланді. Корабель був довжиною близько 20 м і вагою понад 50 тонн прокотився на десь кілометр углиб країни, де він залишався нерухомий. Він знаходиться в декількох хвилинах ходьби від готелю, де розташований міжнародний музей цунамі.

Два риболовецьких траулера, відомих серед місцевих жителів, як «блакитний ангел» та «червоний демон» залишилися на пустирі, куди їх занесло цунамі. Вони стали місцем, де можна вшанувати пам'ять 6000 жертв в Таїланді [41].

Найтемніші місця Японії в основному пов'язані з Другою світовою війною або «війною на Тихому океані».

Це відомі на весь світ ядерне бомбардування Хіросіми і Нагасакі, які були здійснені збройними силами США за президентства Гаррі Трумена наприкінці Другої світової війни.

6 серпня 1945 року атомна бомба «Малюк» була скинута на Хіросіму, а 9 серпня 1945 року бомба «Товстун» — на Нагасакі. Це були єдині випадки використання ядерної зброї. Від вибухів миттєво загинуло 70 000 мешканців Хіросіми та 60 000 мешканців Нагасакі. З серпня по грудень 1945 року загальна кількість тих, які померли від ран і хвороб, спричинених радіацією, склала близько півмільйона осіб у обох містах.

На відміну від Хіросіми, в Нагасакі були військовополонені - філія табору для військовополонених Фукуока використовував іноземних ув'язнених, в тому числі австралійців, голландців, а також кількох британців на фабриках міста. І багато хто з цих ув'язнених теж стали жертвами бомби [43].

У Хіросімі знаходиться меморіальний музей миру, який розповідає про ці події. Кількість відвідувачів з квітня 2018 року по березень 2019 року, становила 1522 453 особи [44].

Через своє тектонічне розташування в Японії знаходяться багато активних вулканів. 11 березня 2011 року, коли стався землетрус понад 9,0 балів, який викликав потужне цунамі вздовж північно-східного узбережжя Хонсю (головного острова Японії). Загинули майже 20 000 чоловік, а структурний збиток був колосальним. Меморіалів цій катастрофі вже створено чимало, основні з них знаходяться в Осаці та Ісіномакі.

Зокрема, цунамі викликало потрійний вибух на АЕС Фукусіма (рис.2.18), який вважається найстрашнішою ядерною катастрофою з часів Чорнобиля. Навколо АЕС «Фукусіма» оголошена зона відчуження, звідки довелося евакуювати всіх жителів. Однак, на відміну від Чорнобиля, катастрофа на Фукусімі практично не спричинила за собою прямих людських жертв (двоє робітників потонули в результаті цунамі, а один помер від раку, який, можливо, був викликаний радіацією). Тим часом деякі з раніше евакуйованих районів були знову оголошені відкритими, і колишнім жителям пропонується повернутися, хоча на це погодились відносно небагато людей.

Рис.2.18. АЕС Фукусіма

Оскільки багато любителів темного туризму хотіли б відвідати це місце, існує проект для того, щоб зробити це трагічне місце туристичним курортом. Проект включає будівництво будівель, призначених для захисту гостей від підвищених рівнів радіації, науково-дослідних центрів для вивчення поновлюваних джерел енергії, ресторанів, сувенірних магазинів та музею, присвяченого ядерної катастрофи [43].

Ще одне місце, яке привернуло увагу в контексті темного туризму це Аокігахара, також відомий як «ліс самогубців». Це дійсно гаряча точка самогубств, але крім тих, хто йде туди з фактичним наміром покінчити життя самогубством, очевидно, зростає число відвідувачів, яких приваблює ліс через цю темну аури і деякі дійсно стикаються із залишками самогубств або навіть трупи.

Все через те, що в Японії найвищий рівень самогубств серед промислово розвинених країн: більше 20 000 чоловік щорічно кінчають із собою.

Деякі іноземні відвідувачі навіть запитували, де можна побачити мерців. Незважаючи на свою репутацію, ліс, як і раніше приваблює відвідувачів навіть з Європи або Північної Америки [34].

Загалом, в темному туризмі є місця, які краще не відвідувати, адже це дуже небезпечно для життя. Прикладом може бути Афганістан – це країна, яка постійно

має не сталю політичну ситуацію, де відбуваються різні теракти смертників при яких помирає велика частина мирних жителів.

Може бути, в досить віддаленому майбутньому це зміниться, і туризм може повернутися, і тоді з'явиться потенціал для темних напрямків. Але зараз подорожувати в цю країну дуже небезпечно.

Сирія. Війна триває уже близько 10 років, але це не зупиняє туристів відвідувати це місце.

Декілька туристичних компаній і туристичних блогерів, які обслуговують англомовних клієнтів, почали організовувати індивідуальні поїздки в країну, щоб «поспілкуватися з місцевими жителями, та подивитись на зруйновані села».

У війні загинуло щонайменше 500 000 чоловік, і більше половини довоєнного населення Сирії, що становив 22 мільйони чоловік, покинули свої будинки. Практично всі уряди світу не рекомендують подорожувати в Сирію з міркувань безпеки [45].

До цього списку можна включити Багдад, Ірак, адже в даний час ця столиця, як і більша частина Іраку, дійсно закрита для туризму, хоча деякі тур фірми намагаються організувати туди подорож, але все ж це дуже небезпечно.

Африка. Цей регіон має тільки 2 популярних напрямку темного туризму. Перший це острів Роббен – це тюремний острів в бухті недалеко від Кейптауна. Річна кількість відвідувачів в 2018/2019 було 318 414, на 3% менше в порівнянні з попереднім роком, 328 814 відвідувачів. Саме тут, у в'язниці суворого режиму, побудованої на острові в 1960-х роках, Нельсон Мандела і кілька його послідовників були ув'язнені на багато років в найсуворіших умовах. Нельсон Мандела очолив боротьбу за скасування режиму апартеїду (політика расової дискримінації та сегрегації корінного населення країни). Після скасування апартеїду і подальшого відкриття Південної Африки для всього світу острів зберігся як пам'ятник і навіть визнаний об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Його можна відвідати під час екскурсій під керівництвом колишніх в'язнів-гідів.

Крім історичних тюремних будівель острів славиться та своїми природними красотами. Водні території навколо острова є популярними місцями для дайвінгу, тут покоїться чимало затонулих кораблів [46].

Друге місце це Руанда, невелика країна в Центральній Африці де в 1994 році відбувся один із самих останніх і найжорстокіших великомасштабних геноцидів.

Меморіальний центр геноциду Кігалі, що відкрився в квітні 2004 року, вшановує пам'ять геноциду в Руанді. Протягом 100-денного періоду з квітня 1994 року по середину липня 1994 року, за оцінками, від 500 000 до 1 000 000 жителів Руанди (приблизно 20 відсотків від загальної чисельності населення країни) були вбиті. Одним з найбільш примітних звірств геноциду було масове і широко поширене використання військового звалтування і застосування насильства по відношенню до жінок. Меморіальний центр геноциду Кігалі, що відкрився на десяту річницю початку геноциду, також служить братською могилою жертв і постійної виставкою на користь потерпілих [34].

Напевне друге місце по об'єктам темного туризму має Америка. Тут знаходяться різноманітні об'єкти для «темного» туриста.

В Латинській Америці основними країнами, які відвідують темні туристи являються Аргентина, Колумбія та Мексика. В Аргентині, Буенос Айрес знаходиться кладовище Реколета. Більшість туристів приїжджають, щоб побачити місце останнього спочинку Евіти Перон (політичний лідер), тут поховано багато президенти країни.

Кладовище Реколета іноді порівнюють з Пер-Лашез у Парижі, але відрізняється від свого ще більш відомого європейського аналога тим, що воно менше за площею і набагато менш зелене. За винятком обсадженого деревами проспекту і центральної площі відразу за головним входом, він повністю кам'яний.

Засноване в 1822 році, на цьому кладовищі знаходяться прикрашені надгробні пам'ятники багатих і могутніх сімей міста, коли проходила так звана золота епоха між 1890 і 1930 роками, коли Буенос-Айрес був одним із найбагатших міст у світі.

Більшість (звичайних) туристів приїжджають сюди в першу чергу в пошуках могили одного з найвідоміших фігур в поп-культурі, коли-небудь створеної в Аргентині: Евіти Перон (популярності «Не горюй на мене, Аргентина»), першої леді епоха першого президентства Хуана Перона. Вона померла в 1952 році у віці 33 років, але до цього дня залишається культовою фігурою, дуже шанованою в Аргентині [47].

Місто Медельїн в Колумбії є одним із найвідоміших темних туристичних місць в світі. Це колишня світова столиця вбивств і резиденція самого могутнього наркобарона Пабло Ескобара, тепер це один з найбезпечніших міст в країні для відвідування в якості туриста.

Незважаючи на жорстокі вбивства, які він організував, вдома його всі шанували, бо він також жертвував мільйони бідним. Стара добра тактика мафії, щоб зберегти лояльність місцевих жителів.

У Медельїні проводяться тури на тему Пабло-Ескобара – від місця його народження, місць, де він уникнув вбивства, до місця, де він не загинув, і до його могили. В якості особливого задоволення туристи можуть навіть відвідати брата Пабло Роберто і поговорити з ним про спадщину його знаменитого брата і сестри.

Зовсім недавно зв'язок з Ескобаром також фігурувала у документальному серіалі на Netflix під назвою «Темний турист», в якому ведучий зустрічається і розмовляє з колишнім головним кілером Ескобара.

Мабуть, одним з найцікавіших місць тут є Діва Містичній Троянди – святиня Містичній Троянди, куди, як вважають, буде приходити картель Ескобара, щоб помолитися за успішні попадання. Також відома як «Діва Асасинів», ходять чутки, що Ескобар побудував храм з уламків, знайдених в колись занедбаному гроті, і помістив тут статую, щоб висловити свою подяку [48].

Мексика відома своїм головним святом, який називається День мертвих, коли сім'ї здійснюють паломництво до кладовищ, щоб відвідати могили родичів з їжею і напоями і прикрасою, як "подарунки". Більш того, традиція включає барвисті, навіть золоті і срібні черепа в якості прикрас всюди, особливо на жертвовники, побудованих в будинку. Також поширені фігурки скелетів.

День мертвих відзначається по всій Мексиці, але особливо яскраво його святкують на півдні країни в старовинному місті Оахака-де-Хуарес. Приблизно за тиждень до початку свята великий парад на честь Дня мертвих проходить центральними вулицями мексиканської столиці Мехіко. Учасники карнавальної ходи гримуються під скелетів і вбираються в костюми персонажів з потойбічного світу, як це роблять американці під час відзначення Хеллоуїна [53].

Одна з найбільш зловісних і містичних пам'яток світу знаходиться недалеко від центру Мехіко. Цей незвичайний острів отримав свою назву Острів ляльок (в честь старих поламаних дитячих ляльок, які протягом багатьох років збирав і розвішував по деревах відлюдник на ім'я Хуліан Сантана Баррера.

За розповідями місцевих жителів, острів завжди вважався проклятим місцем, де часто пропадали і гинули діти. Так, близько 60 років тому тут потонула маленька дівчинка, а через кілька днів один з рибалок – Хуліан Сантана Баррера виявив на місці її загибелі ляльку. Вирішивши, що в дитячій іграшці живе дух загиблої дитини, чоловік підібрав ляльку і повісив її на дерево. З тих пір Хуліан залишив свою сім'ю, оселився в невеличкій хатині на острові і присвятив своє життя тому, що збирав старих поламаних ляльок з усієї округи. Деяких він знаходив на звалищах або виловлював з води, інших йому приносили люди. Так поступово, рік за роком острів перетворився на свого роду кладовищі старих поламаних іграшок.

Однак справжню славу острів отримав лише після смерті його доглядача, в 2001 році. Як стверджують місцеві жителі, чоловік потонув на тому ж самому місці, де колись знайшов свою першу ляльку. З тих пір острів перейшов до його родичів, які перетворили його в одне з найбільш відвідуваних місць в світі [48].

Але найбільше напрямків темного туризму в цьому регіоні є в США. Після теракту 11 вересня 2001 року туристи з усього світу почали відвідувати колішню вежу Близнюків Всесвітнього торгового центру на Манхеттені, в результаті теракту померло близько 3000 чоловік, переважна більшість яких перебувало на території Всесвітнього торгового центру. Теракт став найбільшим в історії за кількістю жертв. Таким чином, це одне з найбільш темних місць в сучасній Америці.

Місце, де раніше стояли вежі близнюків називається Граунд Зіро. У 2011 році відкрився національний меморіал 11 вересня а в 2014 році він був доповнений спеціальним музеєм на цьому місці. Разом вони утворюють те, що можна вважати одним з кращих в світі об'єктів темного туризму.

У 2018 році Меморіал відвідали 6,6 мільйона осіб, в результаті чого загальна кількість відвідувачів перевищила 43 мільйони. Тим часом, з моменту відкриття в травні 2014 року Музей 11 вересня прийняв понад 14 мільйонів відвідувачів, а в минулому році – 3,1 мільйона чоловік.

Центральними точками Меморіалу є два басейни, які знаходяться на колишніх Північної і Південної веж. Басейни містять найбільші штучні водоспади в Північній Америці.

Басейни являють собою «видиму відсутність». Хоча вода тече в порожнечу, вони ніколи не можуть бути заповнені. Звук каскадної води робить басейни місцем спокою.

Імена 2983 осіб, загиблих в результаті терактів 2001 висічені на бронзових парапетах, що обрамляють меморіальні басейни. Імена згруповані по місцях і обставин, в яких опинилися жертви під час атак. На парапетах Північного басейну вказані імена тих, хто був убитий в Північній вежі, під час викраденого літака. На парапетах Південного басейну вказані імена жертв, які були вбиті в Південній вежі.

Навколо басейнів спроектовано ландшафтний сад, де люди можуть зібратися або посидіти і спокійно споглядати.

Існує одне особливе дерево, так зване «дерево вижитих». Це груша Каллері, яка спочатку стояла на площі Світового торгового центру і була виявлена після обвалення веж сильно пошкодженою і обгорілою, але не мертвою. Її перевезли на реабілітацію, а потім заново посадили на цій ділянці [50].

Напевне всі знають місто Даллас, Техас. З точки зору темного туризму місто є важливим напрямком, в основному через спадщини одного з найгучніших вбивств в історії, вбивства президента Джона Ф. Кеннеді в 1963 році. Він був єдиним президентом, якого вбили.

Це місце і пов'язаний з ним музей є головними туристичними визначними пам'ятками в цілому і одними з найпопулярніших. Музей про вбивство президента США Джона Ф. Кеннеді, розташований в автентичному місці, а саме на однойменному шостому поверсі будівлі, звідки велися постріли. Частиною виставки є відтворення снайперського гнізда, використаного вбивцею. В основному виставка присвячена Джону Кеннеді, розслідування вбивства та обговорюють деякі з теорій змов.

У США існують різноманітні музеї які присвячені темній історії. Одним із навідвідуванішим є меморіальний музей Голокосту. Це головний меморіальний центр Холокосту в США. Він був відкритий в 1993 році і став настільки неймовірно популярним (залучаючи мільйони відвідувачів), що тепер є одним з найбільш важливих закладів такого роду у всьому світі.

Головна його особливість в тому що він не розташований ні в тому місці, де стався Холокост, особливо в Польщі, ні в країні, по причині якої це все сталось, тобто Німеччина.

Алькатрас. Завдяки своєму розташуванню острів знаходився в цій природній ізоляції. Крижана вода, середина затоки і сильні морські течії стали тими причинами, які підштовхнули армію США подивитися на Алькатрас з нової точки зору. Це місце було ідеальним для утримання військовополонених, і з 1861 року до 1898 їх кількість зросла до 450 осіб.

У ней відбували строк найнебезпечніші, серед найвідоміших – король гангстерів Аль Капоне, Джордж Келлі Барнес по кличці «Кулемет», головоріз Артур Баркер, Роберт Страуд

Каторжні роботи, одиночні камери, карцери-«холодильники», тривалі «годинник тиші», коли не можна було розмовляти, заборони на побачення і листування, невсипущий нагляд охоронців, регулярні обшуки. Багато в'язнів сходили тут з розуму. А в країні не знали, тому що преса на острів не допускалася.

В'язниця проіснувала майже 30 років. Вважається, що звідси не було скоєно жодного успішного втечі. Хоча достеменно відомо про 14 вжитих спробах втекти. Втім, одна історія 1962 залишається покритою таємницею. Френк Морріс і брати

Енглін розробили хитромудрий план втечі. За офіційною версією більше їх ні живими, ні мертвими не бачили, пропали без вісті. Згодом ця подія послужила сюжетом для фільму «Втеча з Алькатраса». Розповідають про в'язницю і такі відомі голлівудські фільми, як «Потяг до Алькатрас», «Скала» та інші. Присвячено їй і безліч документальних фільмів, книг.

У 1963 році в'язницю закрили, бо для утримання ув'язнених на острові було потрібно значно більше витрат, ніж у звичайних материкових в'язницях, провізію потрібно було привозити з Сан-Франциско. Щорічно цю легендарну територію відвідує близько мільйона туристів [52].

Можна сказати, що в цьому регіоні потужно розвивається «темний» туризм, про що можуть свідчити величезна кількість пам'яток а також кількість відвідувачів.

Отже, проаналізувавши основні пам'ятки «темного» туризму по регіонам, можна дати висновок що найбільше «темний» туризм розвивається в 3 регіонах, це Європа, Америка та Азія. В Австралії він не розвивається зовсім, а країни Африки є два об'єкта, які є досить популярними.

Що ж, тепер можна визначити основні напрямки темного туризму.

1. Польща – це країна, яка має найбільше об'єктів Холокосту.
2. Німеччина – в основному об'єкти теж пов'язані з воєнною темою, але крім цього тут розвивається містичний туризм.
3. США – різноманітні об'єкти «темного» туризму
4. Японія – об'єкти пов'язані з Другою світовою війною або «війною на Тихому океані» та техногенною катастрофою.
5. Італія – пам'ятки катастроф та
6. Нідерланди – об'єкти Холокосту
7. ПАР – де знаходиться відома на весь світ в'язниця.
8. Мексика – відома своїми фестивалями
9. Камбоджа – об'єкти, які пов'язані з воєнною темою
10. Україна – об'єкт катастрофи, яка нині є дуже популярна

Отже, я б хотіла запропонувати Топ 20 DESTИНАЦІЇ, які потрібно відвідати «темному туристу»:

1. Аушвіц-Біркенау, Польща
2. Колізей, Італія
3. Меморіальний музей Холокосту, Німеччина
4. Будинок Анни Франк, Нідерланди
5. Національний меморіал і музей 11 вересня, «Граунд Зіро», Нью-Йорк, США.
6. АЕС Фукусіма
7. Поля смерті, Камбоджа
8. Алькатрас, США
9. Острів Роббен, ПАР
10. Кладовще Пер-Ляше, Франція
11. Чорнобиль, Україна
12. Костніца в Седлеце, Чехія
13. Острів Ляльок, Мексика
14. Кладовище Реколета, Аргентина
15. Місто Медельїн, Колумбія

Отже, у світі існує дуже багато об'єктів «темного» туризму, Але не всі країни можуть розвивати його на достатньому рівні. Існує телесеріал від NETFLIX під назвою «темний» турист, який популяризує ці місця, і після цього помітно збільшився інтерес до цього виду туризму.

2.2. Фірми і пропозиції «темного» туризму у світі

Нині «темний» туризм користується все більшою популярністю у мандрівників. Він дозволяє відчувати не тільки негативні емоції але й почуття поваги та краще осмислити історію нашого світу.

Отже, «темний» туризм можна ділити на організований та неорганізований. Звичайно при організованому турі турист може бути впевнений в підвищеній безпеці свого життя, тому це великий плюс, але в основному організований

«темний» туризм є досить дорогим видом туризму. Тому більшість туристів схильні самі забезпечувати собі подорож, але при цьому виді є великий мінус – це можлива загроза життю, адже не всі «темні» об'єкти є безпечними для туристів.

Існують необхідні додаткові заходи забезпечення безпеки туристів, про яких повинен подбати туроператор. Наприклад, обов'язковий інструктаж. Слід мати на увазі, що екскурсія в місця «темного» туризму – «розвага» для повнолітніх мандрівників.

У більшості об'єкти «темного» туризму, які були в аналізі минулого підрозділу надають екскурсії по своїй території. Вартість цих екскурсій можна побачити в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Вартість екскурсій об'єктів «темного» туризму в світі

Назва об'єкта	Вартість екскурсії
Освенцим	Від 15,7€
Будинок Анни Франк (Амстердам)	Дорослим – 18,5€ Дітям від 17 до 10 років – 12,50€ Дітям до 9 років – 7€
Меморіалу жертвам голокосту (Берлін)	За групу – 60€
Катакомби в Парижі	Аудіогід – 29€
Вязниця на острові Роббін	Дорослі – 13,8€
Музей меморіал пам'яті 11 вересня	Дорослі – 26€

Тут вказані не всі об'єкти, які мають екскурсії, адже через епідемічну ситуації, багато пам'ятоків закрили сайти, де були вказані ціни, або в онлайн доступі вони просто не доступні.

В більшість об'єктів наявна тільки плата за вхід, а якщо турист забажає відвідати екскурсію, він повинний звернутись до приватних гідів, або придбати цілий тур по визначним пам'ятоків.

По всьому світі є багато туристичних агентств, які пропонують «темні» тури. В Україні турами до Чорнобиля займається Чорнобиль-Тур.

One man, one map – це компанія, яка організовує «темні» тури до таких відомих об'єктів: міста привида Консонно, Італія; бункерів Албанії; Чорнобиля, Одеських катакомб, Україна; міста Брест, Мінського музею війни, Білорусь; Єврейське кладовище, Молдова; Фукусіма, Хіросіма, фестиваль живого мерця в Хирошіме, Японія. Ціни можливо дізнатись тільки після з'єднанням з менеджером. Але в основному, вони надають шикорий спектр послуг [53].

На теперішній час дуже популярними напрямками у «темних» туристів є об'єкти катастроф. Наприкладі, Нового Орлеану, на який в серпні 2005 році обрушився ураган «Катріна». Компанія «Gray Line New Orleans» розробляє тури на цій місцевості. Програма екскурсії розрахована на те, щоб показати туристам найбільш постраждалі від стихії райони міста. В цілому автобусний тур триває 3 години. У рамках туру туристи зможуть відвідати кам'яні завали на місці маяка, який до приходу «Катріни» простояв біля берега Мексиканської затоки більше 200 років [54].

Alcatraz Cruises є офіційним концесіонером Служби національних парків, пропонуючи квитки та транспорт до острова Алькатрас. Вартість квитків становить для дорослих \$41, для дітей – \$25 [60].

Global Village Tours туроператор, який має тури для «темних» туристів. Популярними напрямками є: Ізраїль і Палестина, дата тура – серпень 2021 року. Тур включає відомі об'єкти «темного» туризму на цій території, ціна за 8 днів становить 1 495€ [56].

Іншим відомим напрямком є Чорнобильський тур з Придністров'ям, дата туру – квітень 2021 року.

В цьому турі туристи відвідають Київ, Чорнобиль, Одесу, Тирасполь, Бандери, Кишинів та Бухарест. Під час цієї екскурсії туристи дізнаються про історію цих місць пов'язаних з катастрофою на Чорнобильській АЕС, Другою Світовою війною, відокремлення Придністров'я. Ціна тура за 10 днів коштує 895€.

Виникли спеціальні турбюро, щоб задовольнити новий попит. Американське агентство War Zone Tours («Тури в військових зонах») заохочує побачити на власні очі те, що відбувається у місцях, відомих раніше тільки зі ЗМІ.

Сайт WZT відразу вводить в атмосферу війни звуками пострілів, криками, димом і зображенням палаючої машини на чорному тлі. Бюро має великий досвід: з 1993 року возить туристів-екстремалів у більш ніж 50 тривожних точок нинішніх та колишніх конфліктів.

Світ сьогодні дає безліч можливостей задовольнити шукачів небезпечних та жахливих вражень. Для їх послуг працюють гіді-професіонали, в основному колишні військові або агенти спецслужб. Вони отримали багаторічний досвід, об'їздивши небезпечні місця планети, мають важливі контакти в уряді та агентствах безпеки. Зацікавлений звертається в бюро в індивідуальному порядку, після обговорення складають план подорожі. Однак WZT пропонує та постійні напрямки: Африку, Мексику, Ірак і Бейрут [57].

Тим часом британські агентства Wild Frontiers [58] і Untamed Borders [59] не настільки відверто посилаються на символіку війни, але теж пропонують екстремальні тури в Афганістан, Пакистан та Іран. Untamed Borders організовує експедиції в афганські та пакистанські гори, де переховувався Усама бін Ладен. Там не припиняється активність різних військово-релігійних груп.

Попри те, що існують багато таких агентств, але зазвичай більшість туроператорів, пропонують тур тільки до однієї або до двох «темних» дестинації. Наразі у світі не існує цілої туристичної агенції, яка б займалась виключно «темний» туризму, по всьому світу.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Об'єкти «темного» туризму в Україні

В Україні доступні усі види «темного» туризму, що дає змогу активно його розвивати. Одним із відомих напрямків є Чорнобильська зона відчуження, яка є унікальним об'єктом, що виник у результаті техногенної катастрофи. Завдяки популярності серіалу від американської компанії НВО "Чорнобиль" – це один із найпопулярніших об'єктів «темного» туризму у світі.

Аварію на Чорнобильській АЕС вважають найбільшою в історії людства аварією на атомній електростанції, яка сталася 26 квітня 1986 року. Руйнування мало вибуховий характер, у результаті руйнування четвертого енергоблоку в атмосферу було викинуто кілька мільйонів кубічних метрів радіоактивних газів, що у декілька раз перевищило викид від ядерних вибухів над Хіросімою і Нагасакі. Вітри рознесли радіоактивні речовини по всій Європі. Із зони радіусом 30 км від реактора, що вибухнув, цілковито евакуювали жителів.

Після розпаду Радянського Союзу Україну в усьому світі почали асоціювати тільки з Чорнобильською катастрофою. А після серіал "Чорнобиль" від НВО кількість відвідувачів до цього місця стрімко зростає.

В більшості місцях зони подорожувати є цілком безпечно. Але є місця зі значно підвищеною і навіть смертельно небезпечною радіацією. Тривале перебування на таких місцях може призвести до серйозних радіаційним поразок організму і навіть до променевої хвороби.

Місто Чорнобиль отримав менше радіації. Інші місця, звичайно, постраждали набагато більше. До їх числа відноситься і район біля пошкодженого реактора №4 АЕС, в якійсь мірі і Прип'ять. Велика частина території була знезаражена за роки після аварії, але деякі місця (наприклад, двір школи, недоступний для транспортних засобів) є досить небезпечними. І краще їх не відвідувати [61].

Одним з найбільш унікальних місць Чорнобильської зони це «Рудий ліс». Цей район знаходиться недалеко від Чорнобильської АЕС (приблизно 1-2 км на захід).

Саме сюди впала частина графіту реактора після того, як він був викинутий в результаті вибуху. Листя дерев згодом стали червоними, та виникли деякі серйозні деформації. Тому цей ліс перекопували та покривали новим шаром ґрунту, але все ж, тут знаходиться велика частина опромінених ділянок.

Існує оглядовий майданчик Чорнобильської АЕС, де можна детально розглянути саркофаг, який накриває будівлю четвертого енергоблоку. Це унікальна споруда заввишки в 110 метрів, створена для консервації сильного радіаційного фону ЧАЕС. На оглядовому майданчику встановлено пам'ятник ліквідатором наслідків аварії на ЧАЕС.

В основному екскурсії включають прогулянку по Прип'яті. Популярними об'єктами є: готелі, палац культури, басейн, колесо огляду, школи, дитячі сади, причал, поліцейська дільниця. Відоме колесо огляду ніколи не працювало, тому що його повинно було запустити 1 травня 1986 році.

Однією із найпопулярніших об'єктів є секретна радіолокаційна станція Дуга (Чорнобиль 2), яка призначалася для відстеження запуску ракет з території США в період холодної війни. Місце для радара було обрано не випадково — установка споживала велику кількість електроенергії та планувалось, що 1-й і 2-й енергоблоки АЕС подаватимуть струм прямо на станцію.

У Радянському Союзі було три таких комплекси. Перших двох радарних антен вже давно не існує, а ось чорнобильська — вціліла. Довгий час об'єкт був засекречений [62].

Сьогодні Чорнобильська зона є одним з найпопулярніших місць в Україні, які відвідують іноземні туристи. Від початку року та до жовтня 2019 року зону відчуження відвідало 107 тисячі туристів (рис.3.1), більшість з них іноземців. Про це повідомляє державне агентство України з управління зоною відчуження [63].

Рис. 3.1. Динаміка туристичних прибутів у Зону відчуження в 2015-2019 рр.
Джерело: [63]

Це майже на 40 тис. більше, ніж за аналогічний період минулого року, що є абсолютним туристичним рекордом зони.

Найбільше відвідувачів приїждять із-за кордону – майже 80%. Топ країн: Велика Британія, Польща, Німеччина, США, Чехія. Із України загалом зону відвідали 22468 осіб (рис.3.2).

Рис.3.2 Розподіл відвідувачів зони відчуження за країнами за 2019 рік
Джерело: [63]

У відомстві вважають, що зростання відвідуваності почалося навесні. Факторами, які вплинули на збільшення потоку туристів – спрощення процедури оформлення перепустки, а саме запровадження електронної перепустки, створення додаткової інфраструктури та найбільше що вплинуло – це вихід міні-серіалу НВО «Чорнобиль» [63].

За даними ЦОТІЗ, загальна кількість країн, звідки приїжджають до Чорнобиля – 130. Серед них Сінгапур, Чилі, Мексика, Японія та інші.

Але в 2020 році під час пандемії коронавіруса туристичний потік значно зупинився. З початку 2020 року Зону відвідало всього 24 тисячі чоловік, що на 70% менше, ніж в минулому році.

Через закриття кордонів подорожі по Україні стали знову популярні серед громадян, особливо в форматі вихідного дня [64].

Всі тури до Чорнобилю відправляються з Києва. Там існує музей, який присвячений Чорнобильській катастрофі. Музеї налічує близько 7 000 різних експонатів, одним із найсильніших з емоційного впливу елементів музейної експозиції можна назвати коридор, у якому до стелі підчеплені таблички з назвами населених пунктів. Всі назви — це імена мертвих нині міст і сіл, покинутих жителями після аварії.

Тут можна побачити унікальні відеоматеріали, комп'ютерні програми про катастрофу та її наслідки, діючу трифазну діораму «Чорнобильська АЕС до, під час та після аварії», діючий макет енергоблоку ЧАЕС. Чимало представлених у музеї матеріалів опубліковані вперше — документи, карти з грифом «Таємно», фотографії.

Музей став місцем роздумів про минуле та майбутнє людства, місцем пам'яті, храмом надії та спасіння, куди приходять сотні тисяч людей різного віку, національності, віросповідання, для того, щоб пом'янути жертви Чорнобиля і переконатися у необхідності єднання зусиль всього міжнародного співтовариства для повної ліквідації загрози радіаційної небезпеки, яка і нині існує.

Це — один із перших музеїв, відкритих у незалежній Україні. За характером зібраного матеріалу, концепцією його подачі музей «Чорнобиль» не має аналогів [65].

Саме місто Київ — одне із найстаріших міст Східної Європи, тому він має давню історію і є привабливим для «темних» туристів.

Місто сильно постраждало під час вторгнення нацистської Німеччини в СРСР під час Другої світової війни. Німецька окупація тривала з вересня 1941 року по листопад 1943 року, коли Червона Армія звільнила Київ. І все ж велика частина міста лежала в руїнах.

Напевне всі знають гігантську статую під назвою «Батьківщина-Мати» (102 м). Монументальна жіноча статуя із щитом та мечем прославляє перемогу у Великій Вітчизняній війні. Вона знаходиться поблизу метро Арсенальна, на схилах річки Дніпра.

Її суворе обличчя та очі рішуче дивляться прямо перед собою, в цілому поза така ж сувора. У правій руці вона тримає меч, а в лівій — щит з серпом та молотом (старий радянський герб), на щиті знаходиться оглядовий майданчик.

Ця статуя є частиною музейного комплексу (насправді вона стоїть прямо над основною його частиною), який в першу чергу присвячений Другій світовій війні, та має назву «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років». Але тепер в ньому є експонати про нинішню війну на сході України. До того ж є великий відкритий майданчик з колекцією танків, гармат і т.д.. Та ракет і кілька літаків періоду холодної війни. На теперішній час цей музей є закритий через епідемічну ситуацію [66].

В Києві знаходиться меморіал Голодомору, який вшановує жертв Голодомору-Геноциду та висвітлює історію геноциду української нації в 1932-1933 роках. Він розташований теж поблизу м Арсенальна в парку Вічної Слави.

Втрати української нації від Голодомору по неостаточним даними складають не менше 7 млн. — в тогочасній Українській РСР і 3 млн. — за її межами.

Музей складається з меморіальної частини (Свіча пам'яті, скульптура дівчинки з колосками в руках «Гірка пам'ять дитинства») та Зал пам'яті, який

тимчасово виконує функцію музею. У Залі пам'яті представлені 19 томів Національної Книги пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, що містять списки жертв геноциду. У Залі розташовані моноблоки та вітрини, наповнені архівними документами, фотографіями, свідоцтвами очевидців і картами проекту «Цифровий атлас Голодомору».

Відвідувачам до перегляду пропонуються фільми про Голодомор і екскурсії. Також в музеї тривають тимчасові фотодокументальні, наукові, художні виставки з освітленням окремих аспектів історії [67].

Відносно нещодавно, в Києві у 2014 році відбулись протести, хоча назвати Майдан важливим пунктом у списку чорного туризму складно. Сьогодні там розташований торговий центр, бродять натовпи туристів, але в 2014 році це місце отримало якусь темну енергетику. З цієї точки почалося не найприємніше для нашої країни час.

Тут відбулася почалися перші смерті протесту. Постійно можна було почути постріли. Більше сотні людей загинули і постраждали за свої ідеї. Сьогодні все нагадує про страшні події: пам'ятники, меморіали, плакати, фотографії загиблих людей.

Але не всі об'єкти «темного» туризму в Києві присвячені темі війни та геноциду. Часто говорять, що Київ є містичним містом. Тут знаходять цілих 13 лисих гір, дві з яких є дуже популярними.

Перша лиса гора знаходиться біля метро Видубичі. У стародавні часи тут було язичницьке капище. Пізніше гору стали називати «бісівської»: ходили чутки про шабаші та темні ритуали, про ворота в потойбічний світ. Езотерики стверджують, що в цьому місці аномальна енергетика.

Друга гора знаходиться поблизу метро Конtrakтова. Вона має назву Замкова гора. Говорять що це теж місце для різноманітних шабашів, ритуалів, а також тут знаходиться військове кладовище 19 ст..

Біля гори знаходиться доволі містичне місце під назвою замок Річарда Левове серце. У замку погана репутація: жоден мешканець не затримувався в ньому надовго. Ходить легенда про неспокійному духу Дмитра Орлова та інших примар,

завиваючих в будинку. Але вчені стверджують, що це всього лише вітер у вентиляційних трубах.

В Києві знаходиться відоме Байкове кладовище, яке знаходиться у Голосіївському районі. Його відкрили в 1834 році. За цей час місце обросло легендами та страшними історіями. На його території багато похмурих склепів, оповитих аурую містики та страху. Ходять легенди про привидів, які охороняють свої могили.

Тут знайшли вічний спокій найвідоміші люди в історії: державні діячі, письменники, поети, художники, скульптори, актори, спортсмени: Леся Українка, Василь Стус, Валерій Лобановський, В'ячеслав Чорновол та ін..

Інше місто де розвивається «темний» туризм є Львів. Ось декілька цікавих місць для «темних» туристів.

В'язниця на вулиці Лонцького. Це колишня тюрма у Львові, яку використовували у 20 столітті як політичну в'язницю. Нацистська Німеччина і Радянський Союз використовували цю в'язницю як засіб тортур, вбивств та деморалізації не тільки українських націоналістів та євреїв, але й усіх, хто підозрювався у тому, що він «ворог держави». Ця пам'ятка – місце, де розкриваються злочини НКВС (радянська таємна поліція під час правління Сталіна над країною), наприклад, досьє, складені КДБ (які були доступні громадськості тільки під час президентства Віктора Ющенка) [68].

Іншим відомим місцем є Личаківське кладовище – це меморіальне кладовище у Львові. На 86 полях загальною площею 40 га тут розміщені понад 300 тис. поховань (зокрема, понад 2000 гробівців), на могилах встановлено понад 500 скульптур та рельєфів. Частина з них належать до мистецьких пам'яток європейського значення. Цей цвинтар є один із найкрасивіших в Україні [69].

В Одесі заходиться місце, яке може зацікавити «темних» туристів, воно має назву Чумка. Як відомо, в першій третині 19 століття в місті неодноразово ставалась епідемію чуми. Цю страшну хворобу заносили в Одесу на комерційних судах з близькосхідних портів в 1803, 1812, 1829 і в 1837 роках.

Найстрашнішою була епідемія 1812 року, яка почалася в серпні, незабаром після укладення мирного договору між Російською та Османською імперіями. Торгівля стала вільною і комерційних судів з іноземних портів відправились в Одеський порт, несучи з собою чуму.

Як своєрідний пам'ятник загиблим від чуми, на вул. Водопровідній і понині височіє рукотворний 8-метровий пагорб, прозваний одеситами «Чумної горою» або просто «Чумка», під якою і знаходиться чумне кладовище. Зараз по ньому можна ходити, але дуже обережно [70].

Не тільки в Одесі сталась епідемія чуми, це було і в Херсоні. Тільки в перші місяці епідемії 1783 року в Херсоні загинули близько 6 тисяч осіб.

Відомий гуманіст Джон Говард увійшов в світову історію не тільки як видатний реформатор тюремної справи в країнах Старого і Нового світу, але як один з видних ентузіастів боротьби з чумою. За це йому був поставлений пам'ятник у 1820 році, який є одним із найстаріших пам'ятників Херсона.

На побережжі Чорного моря знаходиться ще один дуже важливий «темний» напрямок – Крим. Балаклава це місце колишнього радянського підземного притулку для підводних човнів на південному краю Кримського півострова на узбережжі Чорного моря недалеко від Севастополя. Під кодовою назвою «Об'єкт 825» він знаходився недалеко від невеликого рибальського села Балаклава, яку перетворили в надсекретний об'єкт часів холодної війни, фактично один з найбільш секретних за всю епоху. Його мета полягала в першу чергу в тому, щоб захопити радянські підводні човни Чорноморського флоту в бомбосховищі, де їх також можна було обслуговувати, а також зберігати ядерні боеголовки і торпеди.

Після розпаду Радянського Союзу це місце було покинуте. Зараз це місце перетворилося на музей.

В Севастополі теж є «темний» об'єкт, під назвою «Оборона Севастополя 1854 – 1855 роках» – найвідвідуваніший об'єкт Севастопольського військово-історичного музею-заповідника.

Історичною основою створення панорами послужили події 349-денної оборони міста в період Східної (Кримської) війни 1853-1856 рр. між Росією і

створеним проти неї військовим союзом, куди входили Туреччина, Великобританія, Франція, королівство Сардинія (Італія). З осені 1854 року головні зусилля союзників зосередилися в Криму з метою знищення Чорноморського флоту і його головної бази – Севастополя. Оборона міста тривала з 13 (25) вересня 1854 р. до 27 серпня (8 вересня) 1855 року. За цей час ворог зробив шість бомбардувань міста і два штурму. Стійкість захисників Севастополя потрясла весь світ. Місто по праву називали «Руською Троєю».

У 1901 році Комітет по відновленню пам'яток Севастопольської оборони прийняв рішення про створення панорами, яка повинна відобразити «найважливіші події Севастопольської оборони» та увіковічнити пам'ять героїв. Замовлення на створення панорами того ж року отримав художник Ф. А. Рубо.

Сюжетом для панорами художник обрав день відображення захисниками штурм Малахова кургану і Корабельної сторони 6 (18) червня 1855 року.

На початку січня 1902 року ескіз картини був представлений в Зимовому палаці для затвердження. Подальша робота велася в Мюнхені в спеціально спорудженому павільйоні. Писати панораму Ф. Рубо допомагали художники Л. Шенхен, О. Мертей і К. Фрош і 20 студентів Баварської Академії мистецтв.

Картина має довжину 115 метрів та висоту 14 метрів. Загальна кількість учасників, зображених на полотні, становить близько 4 000 осіб.

Цю пам'ятку часто відвідують іноземні туристи, французи, англійці, турки та ін.. [71].

Щодо Донбасу, деякі «темні» туристи відвідують ці місця під час екскурсії, але цей напрямок краще віднести до найбільш небезпечних, хоча зараз там режим тиші, але все ж це не завершений військовий конфлікт, тому краще не ризикувати. Після аналізу об'єктів «темного» туризму в Україні.

Отже, при аналізі було виявлено, що в Україні є багато пам'яток «темного» туризму, звичайно найвідомішим та найпопулярнішим об'єктом є Чорнобиль. Його знають майже в усьому світу. І багато туристів прагнуть його відвідати. На збільшення туристичного потоку значно вплинув серіал «Чорнобиль» від НВО, після його виходу на весні, можна побачити значне збільшення кількості туристів,

майже всі туристи приїхали з Києва, який теж має значну базу «темних» об'єктів, в основному це об'єкти, які пов'язані з Другою світовою війною та містичні об'єкти.

Можна побачити, що темний туризм в Україні має перспективи розвитку, він розвивається в багатьох регіонах країни. За видом об'єктів переважають, ті що пов'язані з війною.

3.2. Організація подорожей до об'єктів “темного” туризму в Україні

«Темних» об'єктів в Україні є досить багато. Тому наявні організації, які займають цими незвичайними подорожами.

На даний час найбільшою організацією екскурсій в Чорнобиль є туроператор «ЧОРНОБИЛЬ ТУР». Це об'єднання організацій та окремих професіоналів в області Чорнобильської аварії, екології та туризму. «ЧОРНОБИЛЬ ТУР» пропонує відвідувачам зони наступні види поїздок: одноденні екскурсії; дводенні екскурсії; трьох-семиденні екскурсії; авіа екскурсії; водні екскурсії.

Кожен відвідувач, який перебуває в зоні відчуження, зобов'язаний:

- суворо дотримуватися правил радіаційної безпеки, основних санітарних правил, правил фізичного захисту, програми, визначеного маршруту та рекомендацій супроводжуючої особи;
- при перетині кордону зони на контрольно-пропускному пункті «Дитятки» обов'язково мати при собі паспорт;
- вміти користуватися основними та додатковими засобами індивідуального захисту, використовувати одяг і взуття, максимально закриваючи тіло, руки та ноги;
- дотримуватись вимог попереджувальних та заборонних знаків, плакатів з радіаційної безпеки;
- слідувати рекомендаціям особи, яка супроводжує його в поїздках зоною відчуження;
- дотримуватися затвердженої програми та маршруту;

- дотримуватися радіаційної чистоти в місцях загального користування, не класти особисті речі на землю, не вживати їжу на відкритому повітрі;
- вживати питну воду лише з водопровідної мережі м. Чорнобиля або привозну в упаковці заводу-виробника

На територію зони відчуження допускають осіб, які досягли 18 років і не мають медичних протипоказань до впливу іонізуючого випромінювання. Відвідування зони відчуження рекомендовано з використанням відповідних комплектів засобів індивідуального захисту.

Маршрути поїздок та їх зміст розробляє Сергій Мирний – офіцер чорнобильської радіаційної розвідки, безпосередній учасник подій, що відбувалися в Зоні, відомий фахівець по Чорнобиллю та радіаційно-екологічним катастрофам. Він ще й професійний оповідач про Чорнобиль: його повість, документальний та художні романи та кіносценарії на цю тему отримали престижні премії у різних країнах світу.

«ЧОРНОБИЛЬ ТУР» пропонує відвідувачам різноманітні формати поїздок:

1) Індивідуальні поїздки для тих, хто хоче з'їздити в Чорнобиль сам або зі своєю групою, або у кого особливі вимоги по часу, географії відвідування або транспорту.

2) Повна поїздка на один день, з виїздом з Києва о 8:00 ранку та поверненням близько 21:00, в якій гості відвідують місто Чорнобиль, Чорнобильську АЕС та оглядовий майданчик об'єкту Укриття, проводять кілька годин в покинутому мешканцями, колись 50-тисячному місті Прип'ять.

3) Дводенна, трьох- чи навіть семиденна поїздка, що дозволяє повністю зануритися в Зону, з більш ретельним, неквапливим оглядом основних об'єктів і відвідуванням ряду важливих, але рідко показуваних місць, з зануренням в чорнобильську природу, душевним спілкуванням з само селами – жителями Зони, і поселенням в готелі найтихішого міста Чорнобиль.

Вони включають; максимально дозволений час перебування в Зоні (виїзд з Києва о 8.00, прибуття в 19.30-21.00), розширену програму відвідання, авторський супровід письменником і ліквідатором Сергієм Мирним або спеціально

підготовленими ним гiдами, навчання навичкам радіаційного виживання, комфортабельний транспорт з кондиціонером, перегляд добірки документальних фільмів, карти маршруту, іменні сертифікати про відвідування Чорнобильської зони відчуження. А для тих хто залишається на два чи декілька днів, проживання в одному з готелів міста Чорнобиль. Ціни стартують від \$45.

Як раніше було сказано, серіал «Чорнобиль» приніс велику популярність цьому напрямку, і тому «ЧОРНОБИЛЬ ТУР» підготували спеціальний тур, який пов'язаний з цим серіалом.

Основні об'єкти екскурсії:

- підвал Чорнобильської атомної електростанції, в якому розташовувався штаб ліквідації в перші дні після вибуху четвертого енергоблоку;
- пожежна частина, звідки виїхали перші пожежники;
- медично-санітарну частину міста Прип'ять, яка прийняла перших постраждалих, в заблокованому підвалі якої до сих пір знаходиться високорадіоактивний одяг перших ліквідаторів;
- легендарний прип'ятський міст, з якого, за версією серіалу, мешканці Прип'яті спостерігали за пожежею на станції;
- дізнаєтеся справжні історії людей, образи яких були відображені у серіалі, а з деякими з них навіть зможете поспілкуватися;
- відвідаєте такі популярні місця, як парк розваг зі всесвітньо відомим Колесом огляду;
- зможете проїхатись в броньованій машині, на якій ліквідатори в 1986 році виїжджали на розвідку, складаючи перші карти радіаційного забруднення;
- скуштуєте справжній станційний обід в їдальні ЧАЕС.

Вартість для громадян України \$140/люд, для громадян інших країн \$185/люд [61].

Більшість туристичних агенцій організують тури до Чорноболя, наприклад, «Аккорд-Тур». Це автобусний тур із виїздом у Львові. Розрахований на 3 дня, перший – це сам переїзд, другий – це відвідування Чорнобиля, а третій повернення до Львову. Ціна цього тура є від 1400 грн з людини, що є набагато більше ніж те що пропонує «ЧОРНОБИЛЬ ТУР» [72].

Travel Professional Group, Феерія, Альф теж організують тури до цієї дестинації.

У Києві наявні екскурсії на тему містики. Одними із найпопулярнішим організацій, які цим займаються є ТурБаза. Вона організовує автобусно-пішохідну екскурсію по Андрієвському узвозі, Замковій горі, Фролівському монастирю, Зеленому театру, Лисій горі. Екскурсія триває 4,5 годин, коштує 350 грн для дорослих та 320 – для дітей [73].

Існують інші екскурсії, наприклад від Першого екскурсійного бюро, Дива країни, Anga travel, вони всі об'єднують у собі ті місця, які були перераховані.

До Личаківського кладовища теж існують багато турів, наприклад туристична агенція Відвідай, Топ-тур Львів, Капітолій. Вартість цих екскурсій варіюється від 50 грн до 125 грн, без вхідного квитка.

Тури до Одеських катакомби теж є долі цікавими, на ринку найбільш популярними агентствами є «Туди-сюди» та Екскурсійний дім Одеси. Під час цих екскурсій, можна побачити підземне місто, а саме: підземне озеро; карстові печери і колодязі, яким понад 3000000 років; місця затоплень; протиатомний бункер часів «Холодної війни»; «Злодійську малину»; підземну церкву; експозицію зброї Великої Вітчизняної війни та ін.. Ціна таких екскурсій від 150 грн. для дорослих, та 150 грн. для дітей [74].

Отже, можна побачити, що майже до всіх об'єктів «темного» туризму в Україні відбуваються тури. Звичайно найбільший та найприбутковіший туроператор – «ЧОРНОБИЛЬ ТУР». Він надає шикорий спектр послуг за доволі невисоку плату. Тобто ідеальне співвідношення ціни та якості. Але все ж існує проблема того, що як і у світі так і в Україні немає спеціальної компанії, яка займалась організацією тільки «темних» турів по всій Україні.

3.3. Перспективи “темного” туризму в Україні

Нині «темний» туризм набирає все більше обертів. Це стає популярним видом туризму, адже при відвідуванні «темних» місць турист відчуває не тільки почуття страху, але поваги до своєї історії.

Напрямки «темного» туризму кожен рік поповнюються новими місцями. Зараз в Україні зростає популярність до так званих «темних» турів. Якщо згадати серіал «Чорнобиль» від НВО після якого збільшилися туристичні потоки, то можна сказати що цей вид туризму є цікавий для туристів. Екскурсоводи зазначають, що відвідувачі все частіше запитують про місця і події, про які вони дізналися завдяки серіалу. Тури англійською мовою в середньому коштують 100 доларів (близько 2,7 тис грн.) на одну людину, щорічно зону відвідує понад 70 тисяч туристів, більшість з яких іноземці.

Це один із найвідоміших об'єктів України, який прославлений на весь світ. Але не тільки зона відчуження може бути цікавою, в Україні існують і інші об'єкти «темного» туризму, які можуть зацікавити туриста. В Києві більше наявно об'єктів, які пов'язані з Другою світовою війною. Багато об'єктів пов'язані з містикою, адже це місто, яке любив Булгаков, і говорять що ходячи по Андріївському узвозу він писав книгу «Майстер і Маргарита».

В Україні найвідомішими об'єктами некропольного туризму є Личаківське та Байкове кладовища, які є одними із найкрасивіших кладовищ в Європі.

На півдні України теж є багато визначних пам'яток, наприклад маловідома Чумкська гора, де були заховані люди, які постраждали від чуми та відомі катакомби в Одесі. В Криму знаходиться панорама Севастопольській битві, що кожного року приваблює туристів. На сході України теж можна розвивати туризм, але цього краще не робити, адже досі ведуться активні дії, тому там завжди небезпечно.

Отже, можна сказати що в Україні є перспективним напрямком. У нас наявні багато об'єктів «темного» туризму, які можуть зацікавити майбутніх туристів. Але не потрібно сподіватись тільки на успіх серіалу, потрібно створити в Україні всі умови для розвитку цього не звичайного виду туризму.

ВИСНОВКИ

«Темний» туризм (або чорний туризм, похмурий туризм, скорботний туризм, танатотуризм) – це вид пізнавального туризму, який передбачає подорож у місця, які якимось чином пов'язані зі смертю, катастрофою або містикою (або, принаймні, з чимось «моторошним»). Він має сильний вплив на наше життя, адже це тісно пов'язано з нашою історією.

Він є доволі специфічним видом туризму. Він має свої характерні особливості. Від годиться для обмеженого числа людей, які мають свої специфічні інтереси. Дехто вважає, що це аморально відвідувати місця, в яких постраждали люди. І з цього випливає друга особливість, для задоволення свої потреб туристам часто доводиться відвідувати інші країни, через деякі традиції і закони, певні заходи темного туризму заборонені. Так, звичайно у кожній країні є місця для чорного туризму, але вони не користуються великою популярністю.

Задля виділення «темних» туристичних об'єктів П. Стоун виділив сім основних типів темних і склав спектр темного туризму по типам від найлегшого до найтемнішого. На кінці найтемнішого спектра – це екстремальні або серйозні темні туристичні заходи. Прикладом можуть бути відвідування табору смерті Освенцим, поля смерті в Камбоджі та Чорнобиля.

На іншому кінці спектру, найсвітлішому, ці місця мають більш комерційний характер. Атракціони на тему Джека-Різника або відвідування Лондонського Тауера.

По всьому світі існує багато «темних» об'єктів, які з кожним роком приваблюють все більше туристів. Найбільше «темний» туризм розвивається в 3 регіонах, це Європа, Америка та Азія. В Австралії він не розвивається зовсім, а країни Африки є два об'єкта, які є досить популярними.

Що ж, тепер можна визначити основні напрямки темного туризму.

11. Польща – це країна, яка має найбільше об'єктів Холокосту.

12. Німеччина – в основному об'єкти теж пов'язані з воєнною темою, але крім цього тут розвивається містичний туризм.

13. США – різноманітні об'єкти «темного» туризму
14. Японія – об'єкти пов'язані з Другою світовою війною або «війною на Тихому океані» та техногенною катастрофою.
15. Італія – пам'ятки катастроф та
16. Нідерланди – об'єкти Холокосту
17. ПАР – де знаходиться відома на весь світ в'язниця.
18. Мексика – відома своїми фестивалями
19. Камбоджа – об'єкти, які пов'язані з воєнною темою
20. Україна – об'єкт катастрофи, яка нині є дуже популярна

Існує багато компаній, які організують подорожі до таких місць. Найвідомішими та найпопулярнішими є: One man, one map – Україна, Білорусія, Молдова, Італія, Албанія, Японія; Alcatraz Cruise – до Алькатрасу. На ринку Близько східного ринку домінують – Wild Frontiers, Untamed Borders, War Zone Tours.

В Україні найпопулярнішою компанією, яка організовує подорожі до Чорнобиля – «ЧОРНОБИЛЬ ТУР». На теперішній час найпопулярнішою дестинацією в Україні є Чорнобиль, через популяризація серіалу Чорнобиль від НВО значно зріс туристичний потік.

Від початку року та до жовтня 2019 року зону відчуження відвідало 107 тисячі туристів, більшість з них іноземців. Топ країн: Велика Британія, Польща, Німеччина, США, Чехія.

В Києві більше наявно об'єктів, які пов'язані з Другою світовою війною та містичними об'єктами.

В Україні найвідомішими об'єктами некропольного туризму є Личаківське та Байкове кладовища, які є одними із найкрасивішими кладовищами в Європі.

На півдні України теж є багато визначних пам'яток, наприклад маловідома Чумська гора, де були заховані люди, які постраждали від чуми та відомі катакомби в Одесі. В Криму знаходиться панорама Севастопольській битві, що кожного року приваблює туристів.

На сході України теж можна розвивати туризм, але цього краще не робити, адже досі ведуться активні дії, тому там завжди небезпечно.

Отже, можна сказати що в Україні є перспективним напрямком. У нас наявні багато об'єктів «темного» туризму, які можуть зацікавити майбутніх туристів. Але не потрібно сподіватись тільки на успіх серіалу , потрібно створити в Україні всі умови для розвитку цього не звичайного виду туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: [учебник] /А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
2. Foley M., Lennon J. J. Dark tourism: Cengage Learning. – EMEA, 2000.
3. Seaton T. Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism: Essay // Int Journal of Heritage studies, 1996
4. Бугрий Е.В. О терминологии и типологии мрачного туризма [Электронный ресурс] / Все о туризме: туристическая библиотека: URL: http://tourlib.net/statti_tourism/bugrij.htm (дата обращения 01.11.2015)
5. Заставецький Т.Б., Заставецька Л.Б. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культурі народів. Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2011. № 1. С. 101–107.
6. Грищенко И. Е., Петрина Н. В. Объекты «темного» туризма: многоаспектность и культурно-историческое значение. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.info.ecotour.com.ua/dok/zbirnik062013>.
7. Packer, J. and Ballantyne, R. (2016) Conceptualizing the visitor experience: a review of literature and development of a multifaceted model. Visitor Studies 19(2), 128–143.
8. Light, D. (2017) Progress in dark tourism and thanatourism research: an uneasy relationship with heritage tourism. Tourism Management 61, 275-301.
9. Stone, Philip ORCID: 0000-0002-9632-1364 (2006) A Dark Tourism Spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism: An Interdisciplinary International Journal, 54 (2). pp. 145-160. ISSN 1790-8418
10. Копилова А. А. МРАЧНЫЙ ТУРИЗМ: К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ ФЕНОМЕНА

11. Трагічна історія «Тюрма на Лонцького» у Львові. Режим доступу:http://tvoemisto.tv/news/tragichna_istoriya_tyurmy_na_lontskogo_u_lvovi_vidoeekskursiya_82107.html
12. Fonseca, A. P., Seabra, C., & Silva, C. (2015). Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites.
13. Личаківський некрополь. Режим доступу:<http://www.lviv-lychakiv.com.ua/uk/pro-muzej/>
14. Development of "dark" tourism in the contemporary society. Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic SASA 62(3): January 2012.81-103
15. Gentry, G. (2007). Walking with the dead: The place of ghost walk tourism in Savannah, Georgia. Southeastern Geographer, 47, 222-238.
16. Костроміна Е.А., Сивова А.А. Тюремний туризм як національну спадщину: зарубіжний досвід
17. Головний сайт меморіалу Освенцим. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://auschwitz.org/gfx/auschwitz/userfiles/auschwitz/raport_pdf/auschwitz_raport_2019.pdf
18. Онлайн тур по Освенциму. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://panorama.auschwitz.org>
19. Музей Аушвиц-Биркенау. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.tourister.ru/world/europe/poland/city/owicim/museum/18287>
20. Головний сайт меморіалу Майданек. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.majdanek.eu/en>
21. Треблінка. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://eleven.co.il/jewish-history/holocaust/14152/>
22. Варшавське гетто. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://znaimo.com.ua/Варшавське_гетто
23. Grzesik, Julian. Holocaust – Destruction of the Jews (1939–1945). Lublin, 2013 3rd edition, revised.
24. The pianist. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.szpilman.net>

25. Польща: музей Варшавського гетто. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.timesofisrael.com/poland-warsaw-ghetto-museum-will-show-the-mutual-love-between-poles-jews/>
26. Головний сайт Меморіалу пам'яті жертв Голокосту [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.stiftung-denkmal.de>
27. Містичні місця в Німеччині.[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://aussiedlerbote.de/2019/11/mistischeskie-mesta-w-germany/>
28. Історія замку Франкенштейн: суцільна містика . [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://germania-online.diplo.de/ru-dz-ru/geschichte/Haus/burg-frankenstein/1946436>
29. Головний сайт будинку Анни Франк. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.annefrank.org/en/>
30. 10 найкращих напрямків темного туризму в Лондоні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.traveldarkly.com/top-10-dark-tourism-sites-london/>
31. Головний сайт Лондонського Таєру. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.hrp.org.uk/tower-of-london/#gs.mohhll>
32. Стоунхендж. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mandry.club/cikavi-facty/stounxendzh/>
33. Лох-Несс - саме таємниче озеро в світі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://putidorogi-nn.ru/evropa/167-ozero-lokh-ness>
34. 10 напрямків темного туризму в Європі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://amateurtraveler.com/dark-tourism-europe/>
35. Колізей, представлений річний звіт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://agcult.it/a/13406/2019-12-12/colosseo-presentato-l-annual-report-crescono-gli-introiti-nel-2019-visitatori-in-linea-col-2018>
36. Головний сайт Помпеї. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pompeionline.net/en/>

37. Кладбище Пер-Лашез: більше 3 мільйонів відвідувачів щорічно. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.funeraire-actualites.fr/cimetiere-du-pere-lachaise-plus-de-3-millions-de-visiteurs-chaque-annee/>
38. Мільйони відвідувачів музеїв Парижа в 2019 році [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.paris.fr/pages/3-millions-de-visiteurs-dans-les-musees-de-la-ville-de-paris-en-2019-7405>
39. У 2018 році замок Бран відвідало близько 2 тис. туристів. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.agerpres.ro/social/2019/01/21/brasov-aproximativ-2-milioane-de-turisti-au-vizitat-in-2018-castelul-bran-biserica-neagra-si-cetatile-rasnov-si-fagaras--244452>
40. Веселий цвинтар в Румунії: іронічно про смерть. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.travel.ru/wow/cimitirul_vesel.html
41. Темний туризм: 5 найжахливіших напрямків Південно-Східної Азії. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.vash-tourism.ru/vietnam/1904-temnyj-turizm-5-samykh-zhutkikh-napravlenij-yugo-vostochnoj-azii.html>
42. Забудьте традиційні туристичні пам'яток. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://turizmmt.ru/news/7951/>
43. Ядерне бомбардування Хіросіми і Нагасакі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/entity/ядерне-бомбардування-хіросіми-і-нагасакі/m035jnk?hl=uk>
44. Кількість відвідувачів Меморіального музею миру в Хіросімі зменшується на 9,4% у 2018 фінансовому році. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.hiroshimareacemedia.jp/?p=90482>
45. Стурбованість зростанням темного туризму в Сирії у зв'язку з початком дев'ятого року війни. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/25/dark-tourism-syria-war>
46. Тюрма на острові Роббен, ПІВДЕННА АФРИКА. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.orangesmile.com/extreme/ru/famous-prisons/robben-island-prison.htm>

47. Головний сайт кладовища Реколета. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://turismo.buenosaires.gob.ar/en/otros-establecimientos/recoleta-cemetery>
48. Темний туризм: видання для Латинської Америки. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://latinamericanpost.com/27183-dark-tourism-latin-america-edition>
49. День Мертвих в Мексиці. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://travelcalendar.ru/den-myortvyh-v-meksike/>
50. Головний сайт меморіалу та музею 11 вересня. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.911memorial.org>
51. Головний сайт музею про вбивство президента США Джона Ф. Кеннеді [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.jfk.org>
52. Острів Алькатрас. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://igotoworld.com/ua/article/13-12-2013-alcatraz-prison-and-museum.htm>
53. Офіційний сайт компанії One man, one map . [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.oneman-onemap.com/en/>
54. Офіційний сайт Gray line. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.grayline.com/tours/new-orleans/new-orleans-hurricane-katrina-tour-5912_16_12130_55/
55. Головний сайт Gray Line New Orleans. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.alcatrazcruises.com>
56. Головний сайт Global Village Tours. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://globalvillagetours.net>
57. Головний сайт War Zone Tours. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.warzonetours.com>
58. Головний сайт Wild Frontiers. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.wildfrontierstravel.com/en_GB
59. Головний сайт Untamed Borders. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://untamedborders.com>
60. Головний сайт Alcatraz Cruises. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.alcatrazcruises.com>

61. Головний сайт Чорнобил-Тур. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.chernobyl-tour.net/about_radiation_ua.html
62. Що подивитися в Чорнобилі. ТОП 15 цікавих місць. Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://kiyavia.com/articles/so-podivitisa-v-cornobili-top-15-cikavih-misc>
63. Головний сайт державного агентства України з управлінням зоною відчуження. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dazv.gov.ua/novini-ta-media/vsi-novyny/zonu-vidchuzhennya-tsogorich-vidvidali-ponad-100-000-lyudej.html>
64. Чим живе Чорнобиль в умовах карантину. Репортаж із Зони відчуження. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://oilpoint.com.ua/chim-zhive-chornobil-v-umovah-karantinu-reportazh-iz-zoni-vidchuzhennya/?lang=uk>
65. Національний музей «Чорнобиль». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Natsionalnyiy-muzej---SChernobyl---.html>
66. Головний сайт національного музею історії України у Другій Світовій війні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.warmuseum.kiev.ua/_ua/visitors/time/
67. Національний музей «Меморіал жертв Голодомора». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://primetour.ua/ru/excursions/museum/nacionalnyj-muzej-«memorial-zhertv-golodomora».html>
68. Головний сайт «Тюрма на Лонцького». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua/istoriya/istoriya-stvorennnya-memorialu>
69. Що має побачити кожен львів'янин. Личаківське кладовище. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/shcho_maie_pobachyty_kozhen_lvivyanyn_lychakivske_klado_vyshche_94479.html
70. Одеська «Чумка». Пам'ятник смерті через 200 років. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://dumskaya.net/news/SHumka-013755/>
71. «Севастопольський військо-сторичний музей-заповідник». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sevmuseum.ru>

72. Головний сайт «Аккорд-Тур». [Електронний ресурс]. - Режим доступу:https://www.accordtour.com/tours/1118354/vsi_avtobusni_tury/ukrayina/tab/tab_descr

73. Головний сайт «ТурБаза». [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<https://tourbaza.com/tour/misticheskij-kiev/>

74. Головний сайт «Екursionний дiм Одеси». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://edo.od.ua>